

**KAPITALISMI
MAATALOUDESSA**

(KAUTSKYN KIRJAN
JA hra BULGAKOVIN KIRJOITUKSEN
JOHDOSTA)

Kirjoitettu huhti—toukokuussa 1899

*Julkaistu tammi—helmikuussa 1900
aikakauslehdessä „Zhizn”³⁸*

Allekirjoitus: Vl. Iljin

*Julkaistaan aikakauslehdessä
tekstin mukaan*

ЖИЗНЬ.

Томъ I.
Январь.

**ЛИТЕРАТУРНЫЙ
НАУЧНЫЙ
и
ПОЛИТИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛЪ**

Дворецъ Дима. Рождественскій рассказъ изъ жизни дѣтей. Н. Гарина. Сидокъ. Рассказъ Л. Гуревича. Могила его предковъ. (Переводъ съ англійскаго). Рассказъ Р. Ниллика. Изъ крестьянскаго быта. (Переводъ съ мексиканскаго). Рассказы В. Стефанюка. О психологическомъ изученіи метафизическихъ иллюзій. Статья И. Лапина. Капитализмъ въ сельскомъ хозяйствѣ. Статья В. Ильича. Большая кровь. Романъ К. Брандирева. Контрасты. (Пер. съ англ. З. Журневскій). Романъ Ричарда Уайтинга. Микель-Анжело Буонаротти. Статья П. Ге. Въ защиту ортодоксіи. Статья П. Маслова. Старый паяцъ. Стихотвореніе. Ал. Богданова.

См. на оборотѣ
1900 г.

„Zhizn” aikakauslehdhen kansilehti.
Tässä aikakauslehdessä julkaistiin V. I. Leninin
kirjoitus „Kapitalismi maataloudessa”.— 1900

Pienennetty

ENSIMMAINEN KIRJOITUS

„Natshalon” 1—2 numerossa (II osasto, ss. 1—21) on julkaistu hra S. Bulgakovin artikkeli „Kysymykseen maanviljelyksen kapitalistisesta kehityksestä”, jossa arvostellaan agraarikysymystä käsittelevää Kautskyn teosta. Hra Bulgakov sanoo täysin oikeutetusti, että „Kautskyn kirja on kokonainen maailmankatsomus” ja että sillä on suuri sekä teoreettinen että käytännöllinen merkitys. Se on miltei ensimmäinen systemaattinen ja tieteellinen tutkimus kysymyksestä, joka on aiheuttanut ja aiheuttaa edelleenkin kiihkeitä kiistoja kaikissa maissa jopa sellaistenkin kirjoittajien kesken, jotka ovat solidaarisia yleisissä katsomuksissaan ja tunnustavat itsensä marxilaisiksi. Hra Bulgakov „rajoittuu negatiiviseen arvosteluun”, „Kautskyn kirjan erinäisten väittämien” arvosteluun (selostaen kirjaa „Natshalon” lukijoille „lyhyesti” — liiankin lyhyesti ja kovin epätarkasti, kuten tulemme näkemään). Hra Bulgakov aikoo „ajan oloon” „antaa systemaattisen esityksen maatalouden kapitalistista kehitystä koskevasta kysymyksestä” ja asettaa siten „niin ikään kokonaisen maailmankatsomuksen” Kautskya vastaan.

Emme epäile sitä, että Kautskyn kirja aiheuttaa Venäjälläkin paljon kiistaa marxilaisten kesken, että Venäjälläkin toiset heistä tulevat vastustamaan Kautskya ja toiset kannattamaan häntä. Ainakin näiden rivien kirjoittaja on mitä jyrkimmin eri mieltä hra Bulgakovin kanssa siitä arviosta, minkä tämä antaa Kautskyn kirjasta. Tämä arvio, — siitä huolimatta vaikka hra Bulgakov tunnustaakin „Die Agrarfragen” * „mainioksi teokseksi”, — hämmästyttää

* — „Agraarikysymyksen”. *Toim.*

räikeydellään ja sävyllään, mikä on epätavallista suuntaukseltaan läheisten kirjoittajien keskeisessä väittelyssä. Tässä esimerkkejä hra Bulgakovin sanontatavoista: „tavattoman pintapuolinen”... „yhtä vähän oikeata agronomiaa kuin todellista taloustiedettäkin”... „Kautsky kiertää vakavat tieteelliset probleemit *fraasien* avulla (kursivointi hra Bulgakovin!!) j.n.e. j.n.e. Tarkastelkaamme lähemmin tämän ankaran arvostelijan lausuntoja tutustuttaen lukijaa samalla Kautskyn kirjaan.

I

Jo ennen kuin hra Bulgakov pääsee käsiksi Kautskyyin, hän löylyttää ohimennen Marxia. On itsestään selvää, että hra Bulgakov korostaa suuren taloustieteilijän äärettömiä ansioita, mutta huomauttaa kuitenkin, että Marxilla tavaan „osaksi” jopa „virheellisiäkin käsityksiä... jotka historia on jo kumonnut riittävästi”. „Sellaisten käsitysten joukkoon kuuluu esimerkiksi se, jonka mukaan maanviljelyksessä kuten jalostavassa teollisuudessakin vaihteleva pääoma pienenee suhteessa pysyvään pääomaan, joten maanviljelyspääoman elimellinen kokoonpano kohoaa jatkuvasti”. Kuka tässä erehtyy, Marx vaiko hra Bulgakov? Hra Bulgakov tarkoittaa sitä tosiasiaa, että tekniikan edistys ja talouden voimaperäistymisen lisääntyminen vie maanviljelyksessä useinkin kyseessäolevan maa-alan muokkaamiseen tarvittavan työmäärän *lisääntymiseen*. Se on kiistatonta, mutta se ei silti läheskään kiellä sitä teoriaa, että vaihteleva pääoma pienenee pysyvään pääomaan *verraten, suhteessa* pysyvään pääomaan. Marxin teoria väittää vain sitä, että suhteen $\frac{v}{c}$ (v = vaihteleva pääoma, c = pysyvä pääoma) yleisenä tendenssinä on pienentyä, vaikka v kasvaisikin maa-alayksikköä kohti,— kumoaako tämä sitten Marxin teorian, jos c kasvaa tällöin vieläkin nopeammin? Yleensä kapitalististen maiden maataloudessa on havaittavissamme v :n pienenemistä ja c :n lisääntymistä. Maalaisväestö ja maatyöläisten lukumäärä vähenee niin Saksassa, Ranskassa kuin Englannissakin, samalla kun maataloudessa käytettävien koneiden lukumäärä kasvaa. Saksassa esimerkiksi maalaisväestö on vuosien 1882 ja 1895 välisenä aikana vähentynyt 19,2 mil-

joonasta 18,5 miljoonaan (maaseudun palkkatyöläisten luku on vähentynyt 5,9 miljoonasta 5,6 miljoonaan), kun samaan aikaan maataloudessa käytettävien koneiden luku on lisääntynyt 458.369:stä 913.391:een*; maataloudessa käytettävien höyrykoneiden lukumäärä on kohonnut 2,731 koneesta (1879) 12.856 koneeseen (1897); jota paitsi höyrykoneiden hevosvoimamäärä on kasvanut vieläkin enemmän. Nautakarjan lukumäärä on kasvanut 15,8 miljoonasta 17,5 miljoonaan ja sikojen 9,2:sta 12,2 miljoonaan (vuosina 1883 ja 1892). Ranskassa on maalaisväestö vähentynyt 6,9 miljoonasta hengestä („itsenäisiä”) vuonna 1882 — 6,6 miljoonaan vuonna 1892, kun sen sijaan maatalouskoneiden lukumäärä on lisääntynyt seuraavasti: vuonna 1862 niitä oli 132.784; v. 1882 — 278.896; v. 1892 — 355.795; nautakarjan lukumäärä oli vastaavasti: 12,0—13,0—13,7 miljoonaa, hevosten — 2,91—2,84—2,79 miljoonaa (hevosten lukumäärän pieneneminen vuosina 1882—1892 on vähäisempi kuin maalaisväestön lukumäärän pieneneminen). Siis yleensä nykyisten kapitalististen maiden osalta historia on *vahvistanut* Marxin lain soveltuvan maanviljelykseen eikä suinkaan kumonnut sitä. Hra Bulgakovin virhe on siinä, että hän on liian hätiköiden kohottanut yksityiset agronomiset tosiasiat, perehtymättä niiden merkitykseen, taloudellisten *yleislakien* tasolle. Me korostamme sanaa „yleis”, sillä ei Marx eivätkä hänen oppilaansakaan ole koskaan pitäneet tätä lakia minään muuna kuin kapitalismin yleisten tendenssien lakina eikä lainkaan kaikkien yksityistapausten lakina. Yksin teollisuuteenkin nähden Marx itse osoitti, että teknillisten uudistusten kautta (jolloin suhde $\frac{v}{c}$ pienenee) seuraa tällä samalla teknillisellä perustalla tapahtuvan edistyksen kausi (jolloin suhde $\frac{v}{c}$ pysyy muuttumattomana ja saattaa eräissä tapauksissa suuretakin). Me tunnemme kapitalististen maiden teollisessa kehityksessä sellaisia tapauksia, jolloin tämä laki rikkoutuu kokonaisten teollisuushaarojen osalta. Esimerkiksi silloin, kun suuret kapitalistiset työverstaat (joita nimitetään epätarkasti tehtaiksi) menevät hajalle luovuttaakseen paikkansa kapitalistiselle kotityölle. Maanviljelykseen nähden taas ei voi olla mitään

* Kaikki erilaiset koneet mukaanluettuna. Kaikki numerotiedot on otettu Kautskyn kirjasta, ellei ole mainittu muuta lähdettä.

epäilystä siitä, että kapitalismin kehitysprosessi on siinä paljon mutkallisempi ja sen muodot verrattomasti moninaisempia.

Siirtykäämme Kautskyyn. Feodaalikauden maatalouden kuvaus, josta Kautsky aloittaa, on muka „kovin ylimalkaisesti laadittu ja tarpeeton”. Vaikea on käsittää moisen tuomion motiiveja. Olemme varmoja siitä, että jos hra Bulgakov onnistuu toteuttamaan suunnitelmansa ja antamaan systemaattisen esityksen maatalouden kapitalistisesta kehityksestä, niin hänen on välttämättä kuvattava peruspiirteissään maatalouden *esikapitalistista* taloutta. Muutoin ei voida käsittää *kapitalistisen* talouden luonnetta eikä niitä välimuotoja, jotka yhdistävät sitä feodaaliseen talouteen. Hra Bulgakovhan itse tunnustaa tavattoman suurimerkitykselliseksi „sen muodon, mikä maanviljelyksellä oli kapitalistisen kehityksensä *alussa*” (kursivointi hra Bulgakovin). Kautsky aloittaaakin juuri Euroopan maanviljelyksen „kapitalistisen kehityksen alusta”. Kautskyn kuvaus feodaalisesta maanviljelyksestä mielestämme on laadittu mainiosti: tälle kirjailijalle yleensä ominaisella oivallisella selkeydellä ja taidolla valita tärkein ja oleellisin, harhautumatta toisarvoisiin yksityiskohtiin. Johdannossa Kautsky ennen kaikkea asettaa kysymyksen mitä täsmällisimmin ja oikeimmin. Hän sanoo mitä jyrkimmin: „Siitä ei voi olla minkäänlaista epäilystä,— olemme valmiit hyväksymään a priori (von vornherein)* todistettuna sen,— että maatalous ei kehity sen saman kaavan mukaan kuin teollisuus: se on erikoisten lakien alainen” (S.** 5—6). Tehtävänä on „tutkia, valloittaako kapitalismi maataloutta ja miten nimenomaan se sitä valloittaa, miten se uudistaa sitä, miten nimenomaan se tekee vanhat tuotantomuodot ja omistusmuodot kestävämmiksi ja tekee välttämättömiksi uudet muodot” (S. 6). Tällainen ja vain tällainen kysymyksen asettelu voikin antaa tyydyttävän selityksen „maatalouden kehityksestä kapitalistisessa yhteiskunnassa” (kuten Kautskyn kirjan ensimmäisen, teoreettisen osan otsikossa sanotaan).

„Kapitalistisen kehityksen” alussa maatalous oli *talonpojan* käsissä, joka yleisen säännön mukaisesti oli saatettu yhteiskunnallisen talouden feodaalijärjestelmän alaiseksi.

* — etukäteen, alunperin. *Toim.*

** — Seiten — sivut. *Toim.*

Ja Kautsky luonnehtii ennen kaikkea talonpoikaistalouden *järjestelmää*, maanviljelyksen yhdistymistä kotitarveteollisuuteen, sitten tämän pikkuporvarillisten ja vanhoillisten kirjailijain (à la * Sismondi) kuvaileman paratiisin hajoomisilmiöitä, koronkiskuruuden merkitystä, sitä, miten „maaseudulle, itse talonpoikaistalouden uumeniin tunkeutuu vähitellen luokka-antagonismi, joka hävittää muinaisen sopusoinnun ja intressien yhteisyyden” (S. 13). Tämä prosessi alkoi jo keskiajalla eikä ole vielä nytkään lopullisesti päättynyt. Korostamme tätä lausuntoa, sillä se osoittaa heti täysin vääräksi hra Bulgakovin väitteen, ettei Kautsky muka ole edes asettanut kysymystä siitä, kuka on ollut teknillisen edistyksen eteenpäinviejänä maanviljelyksessä. Kautsky on täysin selvästi asettanut ja selvittänyt tämän kysymyksen, ja jokainen, joka on lukenut tarkkaavaisesti hänen kirjansa, omaksuu sen (narodnikkien, agronomien ja monien muiden usein unohtaman) totuuden, että teknillisen edistyksen eteenpäinviejänä nykyisessä maanviljelyksessä on *maalaisporvaristo*, sekä pikku- että suurporvaristo, jota paitsi suurporvariston osuus on siinä suhteessa tärkeämpi kuin pikkuporvariston (kuten Kautsky on osoittanut).

II

Kuvailtuaan sitten (III luvussa) feodaalisen maanviljelyksen peruspiirteitä, — kolmivuoroviljelyn, tuon vanhoillisimman maanviljelysjärjestelmän valta-asemaa, suurmaa-aateliston harjoittamaa talonpoikaiston sortoa ja pakkoluovutusta; tuon aateliston järjestämää feodaaliskapitalistista taloudenhoitoa; talonpojan muuttumista näkkiintyneeksi köyhimykseksi (Hungerleider'iksi) XVII ja XVIII vuosisatojen kuluessa; porvarillisen talonpoikaiston kehittymistä (Grossbauern, jotka eivät tule toimeen palkkaamatta renkejä ja päivätyöläisiä), talonpoikaiston, jolle eivät kelvanneet maalla vallinneiden suhteiden ja maanomistuksen vanhat muodot; näiden muotojen kukistamista ja tien raivaamista „kapitalistiselle, intensiiviselle maataloudelle” (S. 26) teollisuuden ja kaupunkien uumenissa kehittyneen porvaristoluokan voimilla,— tätä kuvailtuaan

* — tapaan. Toim.

Kautsky siirtyy luonnehtimaan „uudenaikaista (moderne) maataloutta” (IV luku).

Tämä luku antaa erinomaisen täsmällisen, suppean ja selvän kuvauksen siitä jättiläismäisestä vallankumouksesta, minkä kapitalismi on suorittanut maanviljelyksessä muuttaessaan puutteen painamien ja pimeydessä vaeltavien talonpoikien rutiinin ammatin tieteelliseksi agronomian käytöksi, rikkoessaan maatalouden vuosisataisen lamatilaa, antaessaan sysäyksen (ja sysäten edelleenkin) yhteiskunnallisen työn tuotantovoimien nopealle kehitykselle. Kolmivuoroviljelyn tilalle on tullut monivuoroviljely, karjanhoito ja maanmuokkaus ovat parantuneet, satotulokset kohonneet, maanviljelyksen specialisoituminen ja työnjako eri talusalojen välillä on voimakkaasti edistynyt. Esikapitalistinen yksipuolisuus on vaihtunut yhäi voimistuvaksi monipuolisuudeksi, jonka mukana on seurannut maatalouden kaikkien alojen teknillinen edistys. Koneiden käyttö ja höyryvoiman käyttö on juurtunut maatalouteen ja alkanut nopeasti laajeta; aletaan käyttää sähköä, jonka on määrä — kuten asian tuntijat sanovat — esittää tällä tuotannon alalla vieläkin suurempaa osaa kuin höyryn. Voimistunut on kulkuteiden käyttö, maanparannus, keinolannoitteiden käyttö kasvifysiologian vaatimusten mukaisesti; maatalouteen on alettu sovelluttaa bakteriologiaa. Kerrassaan perätön on se hra Bulgakovin mielipide, ettei Kautsky muka „valaise näitä tietoja * *taloustieteellisellä* analyysillä”. Kautsky osoittaa tarkasti tämän mullistuksen olevan yhteydessä *markkinain* laajentumiseen (muun muassa kaupunkien kasvuun), maatalouden joutumiseen alttiiksi *kilpailulle*, mikä on *pakoittanut* uudistamaan maanviljelyn ja specialisoimaan sen. „Tämä mullistus, joka on saanut alkunsa kaupunkilaispääomasta, voimistaa maalaisännän riippuvaisuutta markkinoista ja muuttaa sitä paitsi yhtä mittaa hänelle oleellisia markkinaoloja. Se tuotannonala, mikä on ollut tuottoisa niin kauan, kun lähimmät markkinat ovat olleet vain maanteitse yhtey-

* „Kaikki nämä tiedot”, arvelee hra Bulgakov, „voidaan ammentaa kaikista (sict) (sillä lailla! *Toim.*) maatalouden ohjekirjoista”. Me emme yhdy tähän hra Bulgakovin ruusuiseen käsitykseen „ohjekirjoista”. Ottakaamme noiden „kaikkien” joukosta herrojen Skvortsovin („Höyrykulkuneuvot”) ja N. Kablukovin („Luennot”, jotka on puoliksi julkaistu uusintapainoksena „uudessa” kirjassa „Talonpoikaistalouden kehitysoista Venäjällä”) venäjän kielellä ilmestyneet kirjat. Kummastakaan niistä ei lukija voisi saada kuvaa siitä mullistuksesta, minkä *kapitalismi* on suorittanut maanviljelyksessä, sillä kumpikaan kirjoittaja ei ole asettanut edes päämääräksikään esittää yleiskuvaa feodaalisen talousjärjestelmän vaihtumisesta kapitalistiseksi.

dessä maailmanmarkkinoihin, muuttuu tuottamattomaksi ja pitää välttämättä vaihtaa toiseen tuotannonalaan, kun seudun läpi johdetaan rautatie. Jos esimerkiksi rautateitse tuodaan halvempaa leipäviljaa, muuttuu viljan tuotanto kannattamattomaksi, mutta samaan aikaan syntyy mahdollisuuksia maidon myynnille. Tavaravaihdon voimistuminen antaa mahdollisuuden tuoda maahan uusia, jalostettuja kasvilajeja” j.n.e. (S. 37—38). „Feodalismin kaudella”, sanoo Kautsky, „ei ollut muuta maanviljelyä kuin pienviljely, sillä tilanherra muokkasi peltojaan samoin talonpoikaisin inventaarein. Kapitalismi on ensi kerran luonut mahdollisuudet harjoittaa maanviljelyä suurtuotantona, joka on teknillisesti järkipäisempää kuin pientuotanto”. Maatalouskoneista puhuessaan Kautsky (joka, ohimennen sanoen, on tarkoin osoittanut maanviljelyn erikoisuudet siinä suhteessa) selvittää niiden käytön *kapitalistista* luonnetta, niiden vaikutusta työläisiin, koneiden merkitystä edistyksen vaikuttimena, maatalouskoneiden käyttöä rajoittavien suunnitelmien „taantumuksellista utopistisuutta”. „Maatalouskoneet tulevat jatkamaan edelleenkin uudistustoimintaansa: ne tulevat karkoittamaan maaseudun työläisiä kaupunkeihin, ollen siten mahtavana aseena, joka toisaalta kohottaa työpalkkoja maaseudulla ja toisaalta kehittää edelleenkin koneiden käyttöä maataloudessa” (S. 41). Lisäämme vielä, että erikoisissa luvuissa Kautsky selvittää seikkaperäisesti sekä nykyaikaisen maanviljelyn kapitalistista luonnetta että suurtuotannon suhdetta pientuotantoon ja talonpoikaiston proletarisoitumista. Kuten näemme, kerrassaan väärä on se hra Bulgakovin väite, että Kautsky muka „ei asetakaan kysymystä, miksi kaikki nämä ihmeitätekevät muutokset ovat olleet välttämättömiä”.

V luvussa („Nykyaikaisen maatalouden kapitalistinen luonne”) Kautsky selostaa Marxin arvoteoriaa, voitto- ja korkoteoriaa. „Nykyaikainen maataloustuotanto ei ole mahdollista ilman rahaa”, sanoo Kautsky, „eli, mikä on aivan samaa, se ei ole mahdollista *ilman pääomaa*. Tosiaankin, nykyisen tuotantotavan vallitessa jokainen rahasumma, mikä ei palvele henkilökohtaista kulutusta, voi muuttua pääomaksi, t.s. arvoksi, joka synnyttää lisäarvoa, ja yleisen säännön mukaisesti todella muuttuu pääomaksi. Nykyaikainen maataloustuotanto on siis sinänsä kapitalistista tuotantoa” (S. 56). Tämä kohta antaa meille muuten mahdollisuuden

päätellä, mikä arvo on hra Bulgakovin seuraavalla lausunnolla: „Minä käytän tätä termiä (kapitalistinen maanviljely) tavallisessa mielessä (siinä mielessä Kautskykin sitä käyttää), s.o. merkitsemään suurtaloutta maanviljelyssä. Itse asiassa kuitenkin (sic!) *koko* kansantalouden ollessa kapitalistisesti organisoitua ei yleensä ole olemassa *ei*-kapitalistista maanviljelyä, joka *kokonaisuudessaan* määrätty tuotanto-organisaation yleisten ehtojen mukaisesti, ja vain sen puitteissa tehtäköönkin ero pienviljelyn ja yrittäjän harjoittaman suurmaanviljelyn välillä. Selvyyden vuoksi tässäkin on tarpeen uusi termi”. Tämähän tuntuu aivan siltä, kuin hra Bulgakov olisi *oikaissut* Kautskya... „Itse asiassa”, kuten lukija huomaa, Kautsky *ei lainkaan käytä* termiä „kapitalistinen maanviljely” siinä „tavallisessa”, epätarkassa merkityksessä, jossa hra Bulgakov sitä käyttää. Kautsky käsittää mainiosti ja sanoo sangen täsmällisesti ja selvästi, että kapitalistisen tuotantotavan vallitessa kaikkinaisen maanviljelystuotanto on „yleisen säännön mukaisesti” kapitalistista tuotantoa. Tämän käsityksen perusteluksi esitetään se yksinkertainen tosiasia, että nykyaikaiseen maanviljelyyn tarvitaan rahaa, ja raha, jota ei käytetä henkilökohtaiseen kulutukseen, muuttuu nykyisessä yhteiskunnassa pääomaksi. Meistä tuntuu siltä, että tämä on hieman selvempää kuin hra Bulgakovin „oikaisu” ja että Kautsky on osoittanut täysin mahdolliseksi tulla toimeen ilman „uutta termiäkin”.

Kirjansa V luvussa Kautsky väittää muun muassa, että vuokrausjärjestelmä, joka on kehittynyt niin täydelliseksi Englannissa, ja hypoteekkijärjestelmä, joka kehittyy hämmästyttävällä nopeudella Euroopan mantereella, merkitsee sellaisenaan oikeastaan samaa prosessia, nimittäin: *maalaisisäännän irroittumista maasta* *. Tämä irroittuminen ilmenee päivänselvänä kapitalistisessa vuokratilajärjestelmässä. Hypoteekkijärjestelmässä se „ei ole niin selvä eikä kysymys ole niin yksinkertainen, mutta olemukseltaan se on sama” (S. 86). Ilmeistä on, tosiaan, että maan pantaaminen on maakoron pantaamista taikka myymistä. Siis niin hypoteekkijärjestelmän kuin vuokrausjärjestelmänkin

* „Pääoman” kolmannessa osassa Marx on viitannut tähän prosessiin (käsittelemättä sen erilaista *muotoja* eri maissa) ja todennut, että tämä „tuotannon ehtona oleva maan irroittuminen maanomistuksesta ja maanomistajasta” on „eräs kapitalistisen tuotantotavan suuria tuloksia” (III osa, 2, S. 156—157. Venäjänkäännöksessä ss. 509—510) ²⁹.

oloissa maakoron saajat (= maanomistajat) erottuvat yrittäjävoiton saajista (= maalaisisännistä, maaseudun yrittäjistä). Hra Bulgakoville „Kautskyn väitteen merkitys on yleensä epäselvä”. „Tuskinpa voitaneen pitää todistettuna, että hypoteekki edustaisi maan irroittumista maalaisisännästä”. „Ensinnäkään ei voida todistaa sitä, että velkaantuneisuus nielee *koko* maakoron, sellaista voi olla vain poikkeustapauksena”... Siihen me vastaamme: ei ole mitään tarvetta todistaa, että hypoteekkilainojen korkomaksut nielevät *koko* maakoron, kuten ei ole tarvetta todistaa, että *todellinen* vuokramaksu käy yhteen maakoron kanssa. Riittää, kun todistetaan, että hypoteekki velat kasvavat tavattoman nopeasti, että maanomistajat yrittävät pantata kaiken maan, yrittävät myydä pois koko maakoron. Sitä, että sellainen tendenssi on olemassa — teoreettinen taloustieteellinen analyysi voi yleensä olla tekemisissä ainoastaan tendenssien kanssa,— ei voida epäillä. Siis epäilemätöntä on myös maan maalaisisännistä-irroittumisen prosessi. Se, että samassa henkilössä yhdistyvät maakoron saaja ja yrittäjävoiton saaja, on „historialliselta kannalta katsoen poikkeustapaus” (ist historisch eine Ausnahme, S. 91)... „Toiseksi jokaisessa kyseisessä tapauksessa on analysoitava velkaantuneisuuden syyt ja aiheuttajat, jotta voitaisiin ymmärtää sen merkitys”. Tämä on nähtävästi joko painovirhe taikka epähuomiosta sanottu. Hra Bulgakov ei voi vaatia sitä, että taloustieteilijän (joka sitä paitsi käsittelee „maatalouden kehitystä kapitalistisessa yhteiskunnassa” yleensä) pitäisi taikka että hän edes voisi tutkia velkaantuneisuuden syyt „jokaisessa kyseisessä tapauksessa”. Jos hra Bulgakov on halunnut sanoa, että on välttämättä analysoitava velkaantumisen syitä eri maissa eri ajanjaksoina, niin emme voi olla samaa mieltä hänen kanssaan. Kautsky on aivan oikeassa siinä, että agraarikysymyksestä on karttunut liian paljon erikoistutkimuksia ja että nykyaikaisen teorian päivänpolttavana tehtävänä ei ole suinkaan lisätä uusien erikoistutkimusten lukua, vaan „tutkia maatalouden kapitalistisen kehityksen perustendenssejä kokonaisuudessaan” (Vorrede, S. VI *). Näihin perustendensseihin kuuluu epäilemättä myös maan irroittuminen maalaisisännistä hypoteekki velan lisääntymisen muodossa. Kautsky on määritellyt tarkasti ja

---

* — Alkulause, s. VI. Toim.

selvästi hypoteekkien todellisen merkityksen, niiden edistyk- sellisen historiallisen luonteen (maan irroittuminen maalaisisännästä on eräs maatalouden yhteiskunnallistamisen ehtoja, S. 88), niiden välttämättömän osuuden maanviljelyksen kapitalistisessa kehityksessä*. Kaikki Kautskyn ajatelmat tästä kysymyksestä ovat teoreettisesti sangen arvokkaita ja antavat voimakkaan asean, jolla saatetaan torjua varsin laajalle (erikoisestikin „kaikenlaisiin maatalouden hoito-oppaisiin”) levinneitä porvarillisia laverteluja velkaantuneisuus-„onnettomuuksista” ja „avustustoimenpiteistä”... „Kolmanneksi”, pääättelee hra Bulgakov lopuksi, „vuokraama voidaan vuorostaan pantata ja siinä mielessä se voi joutua vuokraamattoman maan asemaan”. Kummallinen peruste! Näyttäköön hra Bulgakov edes yhden taloudellisen ilmiön, yhden taloustieteellisen kategorian, joka ei kietoudu toisiin ilmiöihin ja kategorioihin. Tapaukset, jolloin vuokraus kietoutuu yhteen hypoteekin kanssa, eivät kumoa eivätkä edes heikennä teorian sitä väitettä, että maan irroittuminen maalaisisännästä ilmenee kahdessa muodossa: vuokrausjärjestelmänä ja hypoteekkiivelkana.

Niin ikään hra Bulgakov julistaa „vieläkin odottamatommaksi” ja „aivan vääräksi” Kautskyn väitteen, että „maat, joissa vuokrausjärjestelmä on kehittyntä, ovat samalla myös maita, joissa vallitsevana on suurmaanomistus” (S. 88). Kautsky puhuu tässä maanomistuksen keskittymisestä (vuokrajärjestelmän oloissa) ja hypoteekkien keskittymisestä (sellaisen järjestelmän oloissa, jolloin maanomistajien maatalous on heidän omaa taloutta) ehtoina, jotka helpottavat yksityisen maanomistuksen hävittämistä. Maanomistuksen keskittymiskysymyksestä, jatkaa Kautsky, ei ole olemassa tilastoa, „joka antaisi mahdollisuuden seurata useampien tilojen joutumista yksiin käsiin”, mutta „yleensä voidaan pitää oikeana sitä”, että vuokraustapausten ja vuokralle annetun maa-alan lisääntyminen käy rinnan maanomistuksen keskittymisen kanssa. „Maat, joissa vuokrausjärjestelmä on pitkälle kehittyntä, ovat samalla myös maita, joissa vallitsevana on suurmaanomistus”. On

* Hypoteekkiivelan kasvu ei kuitenkaan aina ole osoituksena maatalouden sornonalaisesta asemasta... Maatalouden edistykseen ja kukoistukseen samoin (kuin sen lamaanutemisenkin) „pitää ilmetä hypoteekkiivelkojen lisääntymisenä — ensinnäkin, edistyvän maatalouden lisääntyvän pääomatarpeen seurauksena; toiseksi, maakoron kohoamisen seurauksena, mikä tekee mahdolliseksi laajentaa maatalousluottoa” (S. 87).

selvää, että koko tämä Kautskyn päätelmä koskeekin vain maita, joissa vuokrausjärjestelmä on pitkälle kehittyntä, mutta hra Bulgakov vetoaa Itä-Preussiin, jonka nojalla hän „toivoo voivansa näyttää” vuokrauksen kasvavan samalla kun suurmaanomistus pirstoutuu ja mieli tällä erillisellä esimerkillä kumota Kautskyn! Suotta kuitenkin hra Bulgakov unohtaa sanoa lukijalle, että Kautsky itse osoittaa suurtilojen pirstoutuvan ja talonpoikain maanvuokrauksen kasvavan Elben laakson itäosassa, selvittäen samalla näiden prosessin todellista merkitystä, kuten tulemme tuonnempana näkemään.

Maanomistuksen keskittymistä hypoteekkilaitoksissa maissa Kautsky todistelee hypoteekkilaitosten keskittymisellä. Hra Bulgakovin mielestä se ei ole mikään todistus. „Saattaa hyvinkin olla niin — hänen mielestään — että luottolaitosten keskittymisen ohella tapahtuu pääoman epäkeskittymistä (osakkeiden avulla)”. No, tästä kysymyksestä emme ryhdy enää kiistelemään hra Bulgakovin kanssa.

III

Tarkasteltuaan feodaalisen ja kapitalistisen maanviljelyn peruspiirteitä Kautsky siirtyy käsittelemään kysymystä „suur- ja pientuotannosta” (VI luku) maataloudessa. Tämä luku on Kautskyn kirjan parhaimpia. Siinä hän tarkastelee ensin „suurtuotannon teknillistä etevämmyyttä”. Ratkaistessaan kysymyksen suurtuotannon eduksi Kautsky ei silti suinkaan anna mitään abstraktista määritelmää, joka sivuuttaisi huomiotta maataloudessa vallitsevien suhteiden tavattoman moninaisuuden (niinkuin hra Bulgakov täysin aiheettomasti luulee), vaan päinvastoin hän osoittaa selvästi ja täsmällisesti, että on ehdottomasti otettava huomioon tämä moninaisuus, jotta teorian lakia voitaisiin soveltaa käytäntöön. Maanviljelyksessä suurtuotannon etevämyys pientuotantoon nähden on väistämätöntä — „itsestään ymmärrettävää” vain silloin, „kun muut ehdot ovat yhtäläisiä” (S. 100. Kursivointi minun). Tämä ensinnäkin. Sillä eihän suurtuotannon etevämyyden laki ole teollisuudessaakaan lainkaan niin ehdoton eikä niin yksinkertainen kuin toisinaan luullaan; sielläkin vain „muiden ehtojen” yhtäläisyys (mitä ei ole läheskään aina todellisuudessa olemassa) turvaa tämän lain täyden soveltuvaisuuden.

Maanviljelyksessä taas, jonka erikoisuutena on verrattomasti paljon suurempi suhteiden mutkallisuus ja monipuolisuus, on suurtuotannon etevämmyyttä koskevan lain täydellinen soveltuvaisuus riippuvainen paljon tiukemmista ehdoista. Kautsky huomauttaa esimerkiksi sangen sattuvasti, että talonpoikaistalouden ja vähäisen tilanherratalouden raja- mailla tapahtuu „määrän muuttuminen laaduksi”: talonpoikainen suurtalous voi olla „ellei teknillisesti, niin taloudellisesti korkeammalla” kuin pieni tilanherratalous. Tieteellisesti valistuneen tilanhoitajan ylläpitäminen (eräs suurtuotannon tärkeitä etuisuuksia) on pientilalle aivan liian rasittavaa, ja itse isännän taloudenhoito taas on useinkin vain „junkkerimaista” eikä lainkaan tieteeseen pohjautuvaa. Toiseksi suurtuotannon etevämmyys pitää maanviljelyksessä paikkansa vain tietyissä rajoissa. Tuonnempana Kautsky tutkii esityksessään tarkalleen nämä rajat. Niin ikään on itsestään selvää, etteivät nämä rajat ole samantaiset maatalouden eri aloilla eikä erilaisissa yhteiskunnallis-taloudellisissa oloissa. Kolmanneksi Kautsky ei ensinkään jätä huomioimatta sitä, että „toistaiseksi” on olemassa sellaisiakin maatalouden aloja, joilla asiantuntijat tunnustavat pientuotannon kilpailukykyiseksi, kuten esimerkiksi puutarhanhoito, viininviljely, kaupallisten kasvien viljely j.n.e. (S. 115). Mutta näillä viljelyskasveilla on aivan toisarvoinen merkitys verrattuna maatalouden pää- (entscheidenden) aloihin: viljantuotantoon ja karjanhoitoon. Sitä paitsi „myös puutarhanhoidon ja viininviljelyn alallakin on jo olemassa kyllin menestyvää suurtuotantoa” (S. 115). Senpä tähden „kun puhutaan yleensä (in Allgemeinen) maataloudesta, ne alat, joilla pientuotanto on etuisempaa suurtuotantoon verrattuna, on jätettävä pois laskuista, ja voidaan aivan hyvin sanoa, että suurtuotannolla on ratkaiseva etevämmyys pientuotantoon nähden” (S. 116).

Todistettuaan suurtuotannon teknillisen etevämmyyden maanviljelyksessä (Kautskyn perustelut esitämme yksityiskohtaisemmin alempana käsitellessämme hra Bulgakovin vastaväitteitä), Kautsky asettaa kysymyksen: „mitä pientuotanto voi asettaa suurtuotannon etevämmyyksiä vastapäinoksi?” ja vastaa siihen: „työntekijän suuremman utteisuuden ja suuremman huolellisuuden, hän kun erotukseksi palkollisesta tekee työtä itsensä hyväksi, ja sitten itsenäisen pienviljelijän tarpeiden niin alhaisen tason, joka osoittau-

tuu jopa maataloustyöläisenkin tasoa alhaisemmaksi" (S. 106),— ja esittämällä koko joukon hyvin kuvaavia tietoja talonpoikain asemasta Ranskassa, Englannissa ja Saksassa Kautsky asettaa kaiken epäilyksen ulkopuolelle sen tosiasian, „että pientuotannossa vallitsee ylenmääräinen raataminen ja riittämätön kulutus”. Ja vihdoin Kautsky viittaa siihen, että suurtuotannon etevämyyys ilmenee myös maalaisisäntien pyrkimyksenä järjestää *osuuskuntia*: „osuuskunnallinen tuotanto on suurtuotantoa”. Tunnettua on, miten pikkuporvariston ideologit yleensä ja muun muassa venäläiset narodnikit intoilevat pienviljelijöiden osuuskunnilla (mainitsemme vaikkapa edelläsiteeratun hra Kablukovin kirjan). Sitä suuremman merkityksen saa Kautskyn antama kerrassaan oivallinen analyysi osuuskuntien merkityksestä. Pienten maalaisisäntien osuuskunnat ovat tietysti taloudellisen edistyksen renkaana, mutta ne ilmentävät *siirtymistä kapitalismiin* (Fortschritt zum Kapitalismus) *eivätkä lainkaan kollektivismiin*, niinkuin usein luullaan ja väitetään (S. 118). Osuuskunnat eivät heikennä, vaan voimistavat suurtuotannon etevämyyttä (Vorsprung) pientuotantoon verrattuna maataloudessa, sillä suurisännillä on enemmän mahdollisuuksia järjestää osuuskuntia, ja he käyttävät enemmän hyväkseen tätä mahdollisuutta. Kautsky myöntää — se on itsestään selvää — täysin päättävästi sen, että yhteisöllinen, kollektivistinen suurtuotanto on korkeampitasoista kuin kapitalistinen suurtuotanto. Hän pysähtyy käsittelemään niitä kollektiivisen maanviljelyksen harjoittamiskokeiluja, joita Owenin * seuraajat ovat tehneet Englannissa, ja samanlaisia yhteisöviljelyksiä Pohjois-Amerikan Yhdysvalloissa. Kaikki nämä kokeilut, sanoo Kautsky, *todistavat eittämättömästi* sitä, että työntekijäin kollektiivisesti harjoittama nykyaikainen suurmaanviljely on täysin mahdollista, mutta siihen, että tämä mahdollisuus muuttuisi todellisuudeksi, tarvitaan „koko joukko tiettyjä taloudellisia, poliittisia ja intellektuaalisia edellytyksiä”. Pientuottajaa (sekä käsityöläistä että talonpoikaa) estää siirtymästä kollektiiviseen tuotantoon solidaarisuuden ja kurinalaisuuden heikkous, hänen eristyneisyytensä, hänen „omistajanfanaattisuutensa”, mikä on todettu ei ainoastaan

* Sivuilla 124—126 Kautsky kuvailee Ralahine'issa perustettua maanviljelyskommunua, josta muuten myöskin hra Dioneo kertoo venäläisille lukijoille „Russkoje Bogatstvossa” tämän vuoden 2. n:rossa.

länsieurooppalaisten talonpoikain keskuudessa, vaan — lisäämme puolestamme — myös venäläisten „yhteisö”-talonpoikain keskuudessa (muistakaapa A. N. Engelhardtia ja Gl. Uspenskia). „Järjetöntä on odottaa, että talonpoika siirtyisi nykyisessä yhteiskunnassa yhteisölliseen tuotantoon”, sanoo Kautsky jyrkästi (S. 129).

Tällainen on Kautskyn kirjan VI luvun sangen runsas sisältö. Hra Bulgakov on erikoisen tyytymätön tähän lukuun. Meille sanotaan, että Kautskyn tekemänä „perussyntinä” on erilaisten käsitteiden sotkeminen toisiinsa, „teknilliset etevämmyydet sotketaan taloudellisiin”. Kautsky „lähtee siitä väärästä olettamuksesta, että muka *teknillisesti* täydellisempi tuotantotapa on täydellisempi, s.o. elinkykyisempi myöskin *taloudellisesti*”. Tämä hra Bulgakovin jyrkkä päätelmä on kerrassaan perusteeton, kuten lukija toivottavasti on jo vakuuttunut esitellessämme Kautskyn ajatuksenjuoksuja. Sotkematta missään määrin tekniikkaa ja taloutta * toisiinsa, Kautsky tekee aivan oikein tutkiessaan kysymystä suur- ja pientuotannon välisestä suhteesta maanviljelyksessä *muiden ehtojen ollessa yhtäläisiä* kapitalistisen talouden oloissa. *Heti VI luvun ensimmäisen pykälän ensimmäisessä lauseessa Kautsky osoittaa täsmällisesti sen yhteyden, mikä on olemassa kapitalismin kehitystason ja suurmaanviljelyn etevämmyyden lain yleispätevyysasteen välillä:* „Mitä kapitalistisemmaksi maatalous tulee, sitä suuremmissa mitassa se kehittää laadullista eroa pien- ja suurtuotannon tekniikan välillä” (S. 92). Esikapitalistisessa maanviljelyksessä tätä laadullista eroa ei ollut. Entä mitä on sanottava seuraavasta ankarasta ojennuksesta, jonka

* Ainoa, mihin hra Bulgakov olisi voinut nojautua, on se *otsikko*, minkä Kautsky on antanut VI luvun ensimmäiselle pykälälle: „a) suurtuotannon *teknillinen etevämyys*”, vaikka tässä pykälässä puhutaan suurtuotannon sekä teknillisistä että taloudellisista etevämyyksistä. Mutta todistaako tämä sitä, että Kautsky *sekoittaa* tekniikan ja talouden toisiinsa? Ja oikeastaan sekin on vielä kyseenalaista, onko tässä Kautskyn sanonnassa epätarkkuutta. Asia on siten, että Kautskyn tarkoituksena oli asettaa vastakkain VI luvun 1. ja 2. §:n sisältö: ensimmäisessä pykälässä (a) puhutaan suurtuotannon teknillisestä etevämyydestä kapitalistisessa maataloudessa, ja koneiden y.m. ohella siinä on kysymys esimerkiksi luotosta. Hra Bulgakov ironisoi sen johdosta: „kummallista teknillistä etevämyyttä”. Mutta rira bien qui rira le dernier! (Se parhaiten nauraa, joka viimeksi nauraa! *Toim.*). Vilkaiskaa Kautskyn kirjaan, ja te huomaatte, että hän tarkoittaa pääasiallisesti sitä luottotoimen *tekniikassa* (ja edelleen myös kaupan tekniikassa) tapahtuvaa edistystä, mikä on mahdollista *ainoastaan* suurisännälle. Toisessa pykälässä (b) sitävastoin on puhe työntekijää kohti tulevan työmäärän ja kulutusnormin vertailmisesta suur- ja pientuotannossa, tässä tarkastellaan siis *puhtaasti taloudellisia eroavaisuuksia* pien- ja suurtuotannon välillä. Luoton ja kaupan *ekonomiikka* on molemmissa samanlaista, mutta niiden *tekniikka* erilaista.

Kautsky saa hra Bulgakovilta: „Itse asiassa kysymys on asetettava näin: mikä merkitys suur- ja pientuotannon välisessä kilpailussa voi olla näiden kummankin tuotantomuodon niillä taikka näillä erikoisuuksilla *kyseisissä yhteiskunnallis-taloudellisissa oloissa?*” Tämä „oikaisu” on aivan samaa laatua kuin edellä tarkastelemammekin.

Tarkastelkaamme nyt, miten hra Bulgakov kumoaa ne perusteet, joilla Kautsky todisteli suurtuotannon teknillistä etevämyyttä maanviljelyksessä. Kautsky sanoo: „Eräs maatalouden tärkeimpiä eroavaisuuksia teollisuudesta on se, että tuotanto sanan varsinaisessa mielessä (Wirtschaftsbetrieb, talousyritys) on siinä tavallisesti sidottu kotitalouteen (Haushalt), mitä ei ole teollisuudessa”. Mutta se tuskin kaipaa todisteluja, että isommalla kotitaloudella on etuisuuksia pientalouteen verrattuna työn ja materiaalien säästämisessä... Edellinen ostaa (huomatkaa tämä! V. I.) „öljyä, sikuria ja margariinia tukkukaupalla, jälkimmäinen vähin erin, y.m.” (S. 93). Hra Bulgakov „oikaisee”: „Kautsky ei ole halunnut sanoa, että se on teknillisesti edullisempaa, vaan että se *tulee halvemmaksi!*... Eikö ole selvää, että tässäkin tapauksessa (kuten kaikissa muissakin tapauksissa) hra Bulgakovin yritys „oikaista” Kautskya on enemmän kuin epäonnistunut? „Tämä peruste”, jatkaa ankara arvostelija, „on sinänsä myös kovin epäilyttävä, sillä saattaa olla, ettei hajallaan sijaitsevien tupien arvo tietyissä oloissa sisälly ollenkaan tuotteen arvoon, kun taas yhteisen tuvan hinta sisältyy ja vieläpä korkojen kanssa. Tämäkin riippuu yhteiskunnallis-taloudellisista oloista, joita — eikä suurtuotannon teennäis-teknillisiä etuisuuksia pientuotantoon verraten — olisikin tutkittava”... Ensiksikin, hra Bulgakov unohtaa sen pikkuseikan, että tutkittuaan ensin suur- ja pientuotannon suhteellista merkitystä *muiden ehtojen ollessa yhtäläisiä* Kautsky myöhemmin esityksensä yhteydessä käsittelee yksityiskohtaisesti näitäkin ehtoja. Hra Bulgakov haluaa siis sotkea samaan läjään eri kysymykset. Toiseksi. Millä tavalla talonpoikaistupien arvo voi olla sisällymättä tuotteen arvoon? Vain siten, että talonpoika „ei ota laskuihin” oman metsänsä eikä tuvan rakentamiseen ja korjaamiseen kulutetun oman työnsä arvoa. Koska talonpoika harjoittaa vielä luontaistaloutta, niin hän voi tietysti olla „ottamatta laskuihin” omaa työtään,— ja turhaan

hra Bulgakov unohtaa sanoa lukijalle, että *Kautsky osoittaa sen aivan selvästi ja tarkasti kirjansa sivuilla 165—167* (VIII luku, „Talonpojan proletarisoituminen”). Mutta nythän on puhe kapitalismin eikä luontaistalouden ja yksinkertaisen tavaratalouden „yhteiskunnallis-taloudellisista oloista”. Mutta kun kapitalistisen yhteiskunnan oloissa „ei oteta las-kuihin” omaa työtä, niin se merkitsee oman työn antamista ilmaiseksi (kauppiaalle tahi toiselle kapitalistille), merkitsee työntekoa ilman työvoiman täyttä maksua, merkitsee tarpeiden tason alentamista alle normin. Pientuotannon *tämän* erikoisuuden on Kautsky tunnustanut täydellisesti ja arvostanut sen oikein, kuten olemme tulleet huomaamaan. Väit- täessään Kautskya vastaan hra Bulgakov toistaa porvarillisten ja pikkuporvarillisten taloustieteilijöiden tavanomaisen otteen ja heidän tavallisen virheensä. Nämä taloustieteilijät ovat pörisseet kaikkien korvat umpeen ylistäessään pientalonpojan „elinvoimaisuutta”, hänen kun näet ei tarvitse pitää väliä omasta työstään, metsästellä voittoa eikä maakorkoa y.m. Nämä hyväsydämiset ihmiset ovat unohtaneet vain, että moinen järkeily sotkee sekaisin luontaistalouden, yksinkertaisen tavaratalouden ja kapitalismin „yhteiskunnallis-taloudelliset olot”. Kautsky selittää erinomaisesti kaikki nämä virheet *tehdén tarkan eron* yhteiskunnallis-taloudellisten suhteiden *tämän* taikka tuon järjestelmän välillä. „Jos pientalonpojan maataloustuotantoa ei ole vedetty tavaratuotannon piiriin”, sanoo hän, „jos se on vain kotitalouden osana, niin silloin se jää myös ulkopuolelle nykyaikaisen tuotantotavan keskittävien tendenssien vaikutuspiiristä. Olkoonpa hänen parsellitaloutensa kuinka epärat- sionaalista tahansa, johtakoonpa se kuinka suureen voimien haaskaukseen tahansa, hän pitää kuitenkin tiukasti kiinni siitä,— aivan samoin kuin hänen vaimonsa pitää kiinni omasta viheliäisestä kotitaloudestaan, joka niin ikään suun- nattomasta työvoiman kulutuksesta huolimatta antaa äärettömän surkeita tuloksia, mutta on sinänsä ainoa ala, millä hän ei ole alistettu toisten tahtoon ja on vapaa riis- tosta” (S. 165). Asia muuttuu, kun tavaratalous tunkee tiel- tään luontaistalouden. Talonpoika joutuu myymään tuotteita, ostamaan työvälineitä, *ostamaan maata*. Niin kauan kun talonpoika pysyy *tavallisena tavarantuottajana*, hän saattaa tyytyä paikkatyöläisen elintasoon; hän ei tarvitse voittoa eikä maakorkoa, hän voi suorittaa maasta korkeamman

maksun, kuin mitä yrittäjäkapitalisti voisi maksaa (S. 166). Mutta *kapitalistinen tuotanto* tunkee tieltään yksinkertaisen tavaratuotannon. Jos esimerkiksi talonpoika on pantannut maansa, niin hänen on jo saatava irti maakorkoakin, joka on myyty lainanantajalle. Tällä kehitysasteella talonpoikaa voidaan pitää vain muodollisesti tavallisena tavarantuottajana. De facto * hän on jo tavallisesti tekemisissä *kapitalistin* — lainanantajan, kauppiaan, liikeyrittäjän — kanssa, joilta hänen on pakko etsiä „sivutöitä”, t.s. myydä hänelle työvoimaansa. Tässä vaiheessa — ja Kautsky, toistamme, vertailee suur- ja pienmaanviljelystä kapitalistisessa yhteiskunnassa — mahdollisuus „olla ottamatta laskuihin omaa työtään” merkitsee talonpojalle vain yhtä: rehkiä ylettömästi työssä ja supistaa loputtomasti omaa kulutustaan.

Yhtä kestävämpiä ovat hra Bulgakovin muutkin vasta-vaatteet. Pientuotanto sallii koneiden käytön paljoa rajoitetummassa mitassa; pienisännälle luotonsaanti käy vaikeammaksi ja kalliimmaksi,— sanoo Kautsky. Hra Bulgakov pitää näitä perusteluja väärinä ja vetoaa... talonpoikais-osuuskuntiin! Tällöin hän sivuuttaa täysin vaikean todisteet, jotka Kautsky on antanut esittämällä näistä osuuskunnista ja niiden merkityksestä edellä mainitsemamme arvion. Koneita koskevassa kysymyksessä hra Bulgakov tekee taas Kautskylle muistutuksen siitä, ettei tämä ole asettanut „yleisempää taloudellista kysymystä: mikä taloudellinen osuus koneilla yleensä on maataloudessa” (hra Bulgakov on jo unohtanut Kautskyn kirjan IV luvun!) „ja onko se siellä yhtä välttämätön tekijä kuin jalostavassa teollisuudessa?” Kautsky on osoittanut selvästi, että koneiden käytöllä nykyaikaisessa maataloudessa on kapitalistinen luonne (S. 39, 40 ja seuraavat), maininnut niistä maanviljelyksen erikoisuuksista, jotka muodostavat „teknillisiä ja taloudellisia vaikeuksia” koneiden käytölle maanviljelyksessä (S. 38 ja seuraavat), esittänyt tietoja koneiden käytön lisääntymisestä (40), niiden teknillisestä merkityksestä (42 ja seuraavat), höyryn ja sähkön osuudesta. Kautsky on osoittanut, kuinka suuria pitää talouksien olla agronomian tietojen mukaan, jotta erilaisten koneiden käyttö olisi täydellistä (94), osoittanut, että Saksan väenlaskun tietojen mukaan vuodelta 1895 koneita käyttävien talouksien

* — Faktillisesti, todellisuudessa. *Toim.*

prosenttiluku kohoaa säännöllisesti ja nopeasti sitä mukaa, kun siirrytään pienistä suurtalouksiin (alle 2 hehtaarin talouksissa se on 2%; 2—5 ha talouksissa 13,8%; 5—20 ha talouksissa 45,8%; 20—100 ha talouksissa 78,8%; 100 ha ja sitä suuremmissa talouksissa se on 94,2%). Hra Bulgakov haluaisi näiden tietojen asemesta nähdä „yleisiä” järkeilyjä koneitten „voittamattomuudesta” taikka voitettavuudesta!..

„Se väite, että pientuotannon vallitessa tulee suurempi määrä työjuhtia hehtaaria kohti... ei ole vakuuttava... syystä että samalla ei tutkita... karjan käytön tehokkuusastetta taloudessa”,— sanoo hra Bulgakov. Haemme Kautskyn kirjasta sen sivun, millä tuo väite on ja luemme siitä: „...Lehmien suurempi lukumäärä pientalouksissa” (laskettuna 1.000 hehtaaria kohti) „riippuu huomattavassa määrin siitäkin, että talonpoika harjoittaa enemmän karjanhoitoa ja vähemmän viljantuotantoa kuin suurisäntä; mutta hevosten pidossa olevaa eroa ei voida selittää sillä” (s. 96, jolla on esitetty tiedot Saksista vuodelta 1860, koko Saksasta vuodelta 1883 ja Englannista vuodelta 1880). Muistutamme, että Venäjälläkin ovat zemstvotilastot saaneet ilmi saman lain, joka osoittaa suurmaanviljelyksen etevämmyyttä pienviljelykseen nähden: suuret talonpoikaistaloudet tulevat toimeen pienemmällä karja- ja kalustomäärällä maa-alayksikköä kohti*.

Hra Bulgakov ei ole esittänyt läheskään täydellisesti niitä todisteita, joilla Kautsky perustelee suurtuotannon etevämmyyttä pientuotantoon verrattuna kapitalistisessa maataloudessa. Suurtuotannon etevämyys ei ole ainoastaan siinä, että viljelysalaa menee vähemmän hukkaan, säästyy elollisia ja elottomia inventaareja, inventaarit tulevat täydellisemmin käytetyiksi, koneiden käyttömahdollisuudet ovat laajempia, luotonsaanti helpompaa, vaan myös siinä, että suurtalous on kaupallisesti etuisampaa, että se käyttää tieteellisesti sivistyneitä talouden johtajia (Kautsky, S. 104**). Suurmaanviljelys käyttää laajemmassa mitassa työläisten kooperaatiota ja työnjakoa. Erittäin tärkeän merkityksen Kautsky antaa maalaisisännän tieteelliselle agronomiselle sivistykselle. „Tieteellisesti täysin sivistyneen

* Ks. V. E. Postnikov, „Etelävenäläinen talonpoikaistalous”. Vrt. V. Iljin, „Kapitalismin kehitys”. II luku, s 1 (ks. Teokset, 3. osa. Toim.).

** — Kautsky, s. 104. Toim.

maalaisisännän pystyy ylläpitämään vain sellainen tuotanto, mikä on kyllin suurta, jotta talouden johtamis- ja valvomis-työ veisi kokonaan henkilön työvoiman" (S. 98: „tämä talouden suuruus vaihtelee tuotantolajin mukaan" 3 hehtaaria viininviljelyksessä aina 500 hehtaariin saakka eksten-siivisessä taloudessa). Samalla Kautsky panee merkille sen mielenkiintoisen ja äärimmäisen luonnehtivan tosiasian, että maataloudellisten alkeis- ja keskikoulujen leviäminen ei hyödytä talonpoikaa, vaan suurisäntää toimittaen hänelle palvelusväkeä (samaa on havaittavissa Venäjälläkin). „Täysin järkipäristä tuotantoa varten tarpeellinen korkeakoulusivistys on vaikeasti yhteensovitettavissa talonpoikain nykyisten toimeentuloehtojen kanssa. Tämä ei tietenkään merkitse korkeakoulusivistyksen, vaan talonpoikien elinolojen tuomitsemista. Tämä merkitsee vain sitä, että talonpoikainen tuotanto kestää pystyssä suurtuotannon rinnalla ei korkeamman tuottavaisuutensa ansiosta, vaan tarpeidensa alhaisemman tason ansiosta" (99). Suurtuotannon on ylläpidettävä ei ainoastaan talonpoikaisia työläisvoimia, vaan myös kaupunkilaisia työläisvoimia, jotka tarpeitten tasoon nähden ovat verrattomasti paljon korkeammalla.

Niitä mitä mielenkiintoisimpia ja tärkeimpiä tietoja, joita Kautsky esittää todistukseksi „ylenmääräisestä raatamisesta ja puutteellisesta kulutuksesta pientuotannossa", hra Bulgakov nimittää „muutamiksi (!) sattumanvaraisiksi (??) sitaateiksi". Hra Bulgakov „on valmis" esittämään yhtä paljon „päinvastaista laatua olevia sitaatteja". Hän unohtaa vain sanoa, ottaako hän samalla myös esittääkseen *päinvastaisen väittämän*, jota hän ryhtyisi todistamaan noilla „päinvastaista laatua olevilla sitaateilla". Koko asian ydinhän on siinä! Onko hra Bulgakov ehkä valmis väittämään, että suurtuotanto kapitalistisessa yhteiskunnassa eroaa talonpoikaisesta tuotannosta työntekijän ylettömän raadannan ja alemman kulutuksen puolesta? Hra Bulgakov on kyllin varovainen ollakseen tekemättä sellaista koomillista väitettä. Sen tosiasian, että talonpojat raatavat ylenmäärin ja polkevat tarpeitaan, hän katsoo mahdolliseksi sivuuttaa huomauttamalla, että „toisaalla talonpojat elävät vauraasti, toisaalla köyhästi!". Mitähän te sanoisitte taloustieteilijästä, joka sen asemesta, että tekisi yleistyksiä pien- ja suurtuotannon asemaa koskevista tiedoista, alkaisikin tutkia eri paikkakuntien väestön „varallisuus"-eroavaisuuksia? Mitä te sanoisitte

taloustieteilijästä, joka sivuuttaisi sellaisen tosiasian, kuin on kotiteollisuudenharjoittajien yletön raadanta ja alikulutus tehdastyöläisiin verrattuna, huomauttamalla, että „toisaalla kotiteollisuudenharjoittajat elävät vauraasti, toisaalla köyhästi”? Muuten kotiteollisuudenharjoittajista. „Nähtävästi”, kirjoittaa hra Bulgakov, „Kautskyn ajatuksissa vilahti rinnastuksena Hausindustrie*, missä ylenraatamisella ei ole teknillisiä rajoja” (kuten on maanviljelyksessä), „mutta tämä rinnastus ei tähän sovi”. Vastaamme tähän, että hra Bulgakov on nähtävästi suhtautunut arvostelevaansa kirjaan hämmästyttävän välinpitämättömästi, sillä rinnastus Hausindustrie'hin ei ole „Kautskyn ajatuksissa vilahtanut”, vaan hän *osoittaa sen heti suoraan ja selvästi ensimmäisellä sivulla pykälässä* (VI luku, b, S. 106**), joka on omistettu ylenraatamiselle: „Talonpoikaisessa pientaloudessa kuten kotiteollisuudessaakin (Hausindustrie) lasten työ perheessä on vaikutukseltaan vieläkin turmiollisempaa kuin palkkatyö vieraitten henkilöiden palveluksessa”. Määrätköön hra Bulgakov kuinka jyrkästi tahansa, ettei tämä rinnastus kelpaa, hänen käsityksensä on siitä huolimatta aivan virheellinen. Teollisuudessa ei ylenraatamisella ole teknillisiä rajoja, mutta talonpojan ylenraatamista „rajoittavat maanviljelyksen teknilliset olosuhteet”, järkeilee hra Bulgakov. Herää kysymys, kuka todellisuudessa sekoittaa tekniikan ja talouden toisiinsa: Kautsky vaiko hra Bulgakov? Mitä tekemistä tässä on maanviljelyksen tai kotiteollisuuden tekniikalla, kun tosiasiat osoittavat, että pientuottaja niin maanviljelyksessä kuin teollisuudessaakin ajaa lapsia työhön paljon nuorempina, tekee pitempiä työpäiviä, elää „säästeliäämmiin”, tyypistää tarpeitaan niin pitkälle, että sivistysmaassa hän erottuu muista kuin tosi „raakalainen” (Marxin sanonta)? Voitaisiinko kieltää moisten ilmiöiden olevan samaa laatua sekä maanviljelyksessä että teollisuudessa vain sillä perusteella, että maanviljelyksellä on suuri joukko erikoisuuksia (joita Kautsky ei lainkaan unohta). „Pientalonpoika ei voi parhaimmalla tahdollakaan tehdä työtä sen enempiä kuin mitä hänen peltonsa vaatii”, sanoo hra Bulgakov. Mutta pientalonpoika voi tehdä ja tekee työtä 12 tunnin asemesta 14 tuntia; hän voi tehdä ja tekee työtä sillä epänormaalilla voimainponnistuksella, mikä kuluttaa

* — Kotiteollisuus. Toim.

** — VI luku, b, s. 106. Toim.

hänen hermojaan ja lihaksiaan normaalia paljon nopeammin. Ja sitä paitsi, miten väärä ja liioiteltu abstraktio tuo onkaan — esittää talonpojan kaikkien töiden rajoittuvan vain peltoon! Kautskylta ette löydä mitään sellaista. Kautsky tietää mainiosti, että talonpoika tekee työtä myös kotitaloudessa, työskentelee tuvan, navetan, työvälineiden y.m. rakentamiseksi ja kunnostamiseksi „*ottamatta laskuihinsa*” kaikkea tätä lisätyötä, josta palkkatyöläinen suurtaloudessa vaatii tavanomaisen maksun. Eikö jokaiselle ennakkoluo-
lottomalle henkilölle ole selvää, että ylenraatamisen rajat ovat *verrattomasti laajemmat* talonpojalla — pienviljelijällä — kuin pienellä ammatinharjoittajalla, jos tämä on *ainoastaan* ammatinharjoittaja? Pienviljelijän ylenraatamista yleisesti vallitsevana tosiasiana todistaa havainnollisesti sekin, että kaikki porvarilliset kirjoittajat puhuvat yhteen ääneen talonpojan „uutteruudesta” ja „sääteliäisyydestä” syyttäen työläisiä „laiskuudesta” ja „tuhlaavaisuudesta”.

Kautskyn siteeraama tutkija, joka on tutkinut maalaisväestön elinoloja Westfalenissa, sanoo, että pientalonpojat rasittavat lapsiaan liiallisesti työllä, josta syystä näiden fyysillinen kehitys hidastuu; palkkatyöllä ei ole sellaisia huonoja puolia. Eräs pientalonpoika Lincolnin paikkakunnalta lausui Englannin agraarioloja tutkineelle parlamenttikomissiolle (vuonna 1897): „Olen kasvattanut kokonaisen perheen ja työllä piinannut sen puolikuoliaaksi”. Toinen sanoi: „Teemme lasten kanssa jopa 18 tunnin työpäiviä, ja keskimäärin 10—12 tuntia päivässä”. Kolmas: „Työntekomme on raskaampaa kuin päiväläisten, me raadamme kuin orjat”. Hra Read luonnehtii samalle komitealle tähän tapaan pientalonpoikien asemaa niillä paikkakunnilla, missä maanviljelys on ahtaassa mielessä vallitsevana: „Ainoana keinona pinnalla pysymiseen hänellä on vain se, että hän tekee työtä kahden päiväläisen edestä ja kuluttaa vain sen verran kuin yksi päiväläinen. Hänen lapsensa ovat enemmän työn näännyttämiä ja huonommin kasvatettuja kuin päiväläisten lapset” („Royal Commission on Agriculture final report”, p. 34, 357 *). Siteerattu Kautskyn teoksessa, S. 109). Ehkä hra Bulgakov on valmis väittämään, että päiväläiset tekevät yhtä useasti

* — „Kuninkaallisen Maatalous-Komitean loppulausunto”, ss. 34, 357. *Toim.*

työtä kahden talonpojan edestä. Mutta erittäin kuvaava on seuraava Kautskyn esittämä tosiasia, joka osoittaa, miten „talonpoikain nälkätaituruus (Hungerkunst) saattaa johtaa pientuottajan taloudelliseen etevämmyyteen”: Badenin kahden talonpoikaistalouden tulojen vertaaminen toisessa, *suurtaloudessa*, 933 markan vajausta, ja toisessa, *kaksi kertaa pienemmässä* taloudessa, 191 markan ylijäämää. Mutta edellisen talouden, jota hoidettiin yksinomaan palkkatyöläisten voimin, oli ruokittava näitä kunnollisesti käyttämällä melkein markan päivässä henkeä kohti (noin 45 kopeekkaa), jota vastoin pientaloudessa tekivät työtä vain oman perheen jäsenet (vaimo ja 6 aikuista lasta), joiden ylöspito oli *kahta vertaa niukempi*: 48 pfennigiä henkeä kohti päivässä. Jos pientalonpojan perhe olisi ruokaillut yhtä hyvin kuin suurisännän palkkatyöläiset, niin pienisännälle olisi tullut 1.250 markan vajuus! „Hänen ylijäämänsä ei johtunut laarien täyteläisyydestä, vaan vatsan tyhjiydestä”. Miten paljon tuollaisia esimerkkejä löytyisikään, jos suur- ja pientalouksien „tuottoisuuden” vertailemisen ohella maanviljelyksessä pidettäisiin samalla lukua talonpoikain ja palkkatyöläisten kulutuksesta ja työmäärästä*. Taikka toinen, erään erikoisjulkaisun tekemä laskelma pientalouden (4,6 ha) isommista tuloista suurempaan talouteen (26,5 ha) verrattuna. Mutta miten nämä isommat tulot saadaan? — kysyy Kautsky. Osoittautuu, että pienviljelijää auttavat lapset, auttavat heti kävelemään opittuaan, kun taasen suurisännällä on lapsista kulunkeja (koulunkäynti, kymnaasi). Pientaloudessa vanhuksetkin, joilla on ikää yli 70 vuotta, „käyvät vielä täydestä työntekijästä”. „Tavallinen päiväläinen, varsinkin suurtuotannossa, tekee työtä ja ajattelee: kunpa tulisi pikemmin ilta ja lepo; pientalonpoika sen sijaan ainakin kiireimpien töiden aikana ajattelee: voi, kunpa päivä olisi edes paria tuntia pitempi”. Ja sama agronomisen aikakauslehden julkaiseman artikkelin kirjoittaja valistaa meitä edelleen, että pientuottajat käyttävät ajan paljon paremmin kuumimpien työkiireiden aikana: „he nousevat aikaisemmin, käyvät myöhemmin levolle, työskentelevät nopeammin, kun taasen suurisännän työläiset eivät halua nousta aikaisemmin, käydä myöhemmin levolle, tehdä työtä sen kovemmin kuin muinakaan päivinä”. Talonpoika

* Vrt. V. Iljin, „Kapitalismin kehitys Venäjällä”, ss. 112, 175, 201 (ks. Teokset, 3. osa, ss. 141—142, 211—212, 236—237. Toim.

osaa hankkia puhdasta tuloa „vaatimattoman” elämänsä ansiosta: hän elää savituvassa, joka on rakennettu pääasiallisesti oman perheen työllä; vaimo on ollut 17 vuotta miehelässä ja käyttänyt tänä aikana vain yhden parin kenkiä, hän kävelee enimmäkseen paljain jaloin taikka puukengissä ja ompelee itse myös vaatteet perheelle. Ruokana on perunaa ja maitoa, harvoin silliä. Mies polttaa vain sunnuntaisin piipullisen tupakkaa. „Nämä ihmiset eivät tajunneet elävänsä kovin vaatimattomasti eivätkä osoittaneet olevansa tyytymättömiä asemaansa... Viettämällä näin vaatimatonta elämää he ovat saaneet melkein joka vuosi vähäisen ylijäämän taloudestaan”.

IV

Analysoituaan suur- ja pientuotannon välistä suhdetta kapitalistisessa maataloudessa Kautsky ryhtyy tekemään erityisesti selkoa „kapitalistisen maatalouden rajoista” (VII luku). Kautsky sanoo, että suurmaanviljelyksen etevämmyyden teoriaa vastustamaan ovat porvariston riveistä nousseet etupäässä „ihmiskunnan ystävät” (olimme vähällä sanoa — kansan ystävät...), puhtainta lajia friitredetit⁴⁰, agraarit. Viime aikoina monet taloustieteilijät ovat esiintyneet pientuotannon puolesta. Tavallisesti vedotaan tilastoihin, jotka osoittavat, ettei pientalouksien syrjäyttämistä suurtalouksien taholta ole tapahtunut. Kautskykin esittää tilastotietoja: Saksassa vuosina 1882—1895 kasvoi eniten keskisuurten talouksien maa-ala; Ranskassa vuosina 1882—1892 — pienimpien ja suurimpien talouksien maa-ala keskitalouksien maa-alan pienetessä. Englannissa vuosina 1885—1895 väheni pienimpien ja suurimpien talouksien maa-ala; eniten lisääntyi 40—120 ha (100—300 acria) omistavien talouksien maa-ala, s. o. talouksien, joita ei voida laskea pienten joukkoon. Amerikassa farmien keskisuuruus alenee: vuonna 1850 se oli 203 acria; 1860 — 199; 1870 — 153; 1880 — 134; 1890 — 137. Kautsky tarkastelee lähemmin amerikkalaisia tilastotietoja, ja hänen analyysillään on tärkeä *periaatteellinen* merkitys, vaikka hra Bulgakov onkin siitä eri mieltä. Pääsyyinä farmien keskisuuruuden pienentymiseen on etelän suurten plantaasien pirstoutuminen neekerien vapautuksen jälkeen; eteläisissä valtioissa farmien

keskisuuruus pienehen enemmän kuin puolella. „Kukaan asioita ymmärtävä henkilö ei näe näissä numeroissa pientuotannon voittoa *nykyaikaisesta*” (= kapitalistisesta) „suurtuotannosta”. Yleensä Amerikan *eri seuduilla* koottujen tilastotietojen erittely osoittaa suhteiden olevan hyvin moninaisia. Keski- ja pohjoisvyöhykkeessä, tärkeimmissä „vehnävaltioissa”, on farmien keskikoko *suurennut* 122 acresta 133 acreen. „Pientuotanto saa ylivedon vain siellä, missä maatalous on lamassa taikka missä esikapitalistinen suurttuotanto ryhtyy kilpailemaan talonpoikaisen tuotannon kanssa” (135). Tämä Kautskyn johtopäätös on erittäin tärkeä, sillä se osoittaa ne ehdot, joiden puuttuessa tilastojen käyttäminen voi olla vain *väärinkäyttämistä*: on tehtävä ero kapitalistisen ja esikapitalistisen suurttuotannon välillä. Tutkimusten on oltava *yksityiskohtaisempia* eri seuduilla, joita erottamassa on oleellisia erikoisuuksia maanviljelyksen muodoissa ja sen historiallisissa kehitysehdoissa. Sanotaan: „numerot todistavat”! Mutta onhan tehtävä selväksi, mitä ne nimenomaan todistavat. Ne todistavat vain sitä, *mitä ne suoraan osoittavat*. Numerot eivät puhu suoraan tuotannon laajuudesta, vaan talouksien *pinta-aloista*. Kuitenkin on mahdollista, ja sellaista todella on, että „intensiivisen taloudenhoiton oloissa pientila voi edustaa suurempaa tuotantoa kuin suurtila ekstensiivisen talouden oloissa”. „Tilastot, jotka antavat meille tiedot ainoastaan talouksien maa-aloista, eivät sano kerrassaan mitään siitä, pohjautuuko talouden maa-alan pienentyminen talouden todellisten mittasuhteiden pienentymiseen vaiko talouden voimaperäistymiseen” (146). Metsä- ja laiduntamistalous, nämä kapitalistisen suurttalouden ensimmäiset muodot, sallivat tilojen olla pinta-alaltaan laajimpia. Peltoviljely vaatii jo pienempiä maa-aloja talouksille. Peltoviljelyn eri järjestelmät ovat tässä suhteessa taaskin erilaisia: ryöstöviljelykseen pohjautuva ekstensiivinen talousjärjestelmä (mikä on ollut tähän saakka vallitsevana Amerikassa) tekee mahdolliseksi äärettömän suurten farmien olemassaolon (aina 10.000 hehtaariin saakka, kuten Dullrimple'in, Glaun'in y.m. bonanza farms*. Meidänkin aroillamme talonpoikain viljelykset,

---

* — Pohjois-Amerikan kapitalistisia suurttalouksia (etupäässä vehnäviljelys-tiloja), joissa ekstensiivinen taloudenhoito yhdistyy uusimman konetekniikan käyttöön. *Toim.*

semmitenkin kauppiaiden viljelykset, pääsevät samoihin mittoihin). Lannoitukseen siirtyminen y.m. johtaa ehdottomasti talouksien maa-alojen pienentymiseen, esim. Euroopassa ne ovat pienempiä kuin Amerikassa. Siirtyminen peltoviljelystalouksjärjestelmästä karjatalouksjärjestelmään pakottaa taaskin pienentämään talouksien maa-aloja: Englannissa oli karjatilojen keskikoko vuonna 1880 keskimäärin 52,3 acra, mutta viljanviljelystilojen 74,2 acra. Siksi Englannissa tapahtuvan siirtymisen maanviljelyksestä karjanhoitoon *täytyy* synnyttää pyrkimystä pienentää talouksien maa-alaa. „Mutta se merkitsisi sangen pintapuolista ajattelua, jos tästä alettaisiin tehdä päätelmiä tuotannon alentamisesta” (149). Elben laakson itäosassa (jota tutkimalla hra Bulgakov aikoo ajan oloon kumota Kautskyn väittämät) tapahtuu nimenomaan siirtymistä intensiiviseen talouteen: suurmaanviljelijät, sanoo Sering, jota Kautsky siteeraa, tehostavat maidensa tuottoisuutta, myyden tai antaen vuokralle talonpojille maatilojensa etäiset osat, sillä intensiivisen taloudenhoidon oloissa näitä etäisiä osia on vaikea käyttää hyväksi. „Näin muodoin suurtilat Elben laakson itäosassa pienenevät, niiden rinnalle muodostuu pieniä talonpoikaistalouksia, eikä tämä tapahdu siksi, että pientalous olisi edullisempaa kuin suurtalous, vaan siksi, että maatilojen entiset mitat olivat ekstensiivisen talouden tarpeiden mukaiset” (150). Kaikissa näissä tapauksissa talouden maa-alan pienentyminen vie tavallisesti tuotemäärän lisääntymiseen (maa-alayksikköä kohti), usein työläisten lukumäärän lisääntymiseen, s.o. faktilliseen tuotannon *suurentumiseen*.

Täten onkin ymmärrettävää, miten vähän todistusarvoa on maataloustilastojen ylimalkaisilla tiedoilla talouksien *maa-aloista* ja miten varovasti niitä on käytettävä. Sillä teollisuustilastoissa joudutaan tekemisiin tuotannon laajuutta osoittavien *suoranaisten* osoittimien kanssa (tavaramäärä, tuotantosumma, työläisten lukumäärä) jota paitsi niistä voidaan helposti erottaa eri tuotantoalat. Maataloustilastot tyydyttävät ani harvoin näitä todisteellisuuden välttämättömiä vaatimuksia.

Edelleen maanomistusmonopoli asettaa rajat maanviljelyskapitalismille: teollisuudessa pääoma kasvaa *kasaantumalla*, lisäarvon muuttamisella pääomaksi; *keskittymisellä*, s.o. useiden pikkupääomien yhdistymisellä

suureksi pääomaksi, on pienempi merkitys. Toisin on laita maanviljelyksessä. Kaikki maa on jo varattu (sivistysmaissa), ja talouden maa-alaa voidaan laajentaa vain *keskittämällä* yhteen useampia palstoja ja lisäksi siten, että ne muodostaisivat *yhtenäisen maa-alan*. On ymmärrettävää, että maatilan laajentaminen ostamalla ympärillä olevia maapalstoja — on sangen vaikea juttu, varsinkin sen vuoksi, että pikkupalstat ovat osaksi maaseudun työläisillä (jotka ovat suurisännälle välttämättömiä), osaksi pientalonpojilla, joilla on taito pysyä pystyssä alentamalla äärettömästi ja aivan uskomattomasti tarpeitaan. Tämä yksinkertaisen ja päivänselvän tosiasian toteaminen, mikä osoittaa maatalouskapitalismilla olevan rajat, on tuntunut hra Bulgakovista jostain syystä „fraasilta” (??!) ja antanut aihetta mitä perusteettomimpaan vahingoniloon: „Siis (!) suurtuotannon eteväinmyys murtuu (!) heti ensimmäisen esteen edessä”. Ensin hra Bulgakov ymmärsi väärin suurtuotannon eteväinmyyden lain leimaten sen äärettömän abstraktiseksi, mistä Kautsky on sangen kaukana, ja nyt hän tekaisee omasta ymmärtämättömyydestään todistuskappaleen Kautskya vastaan! Kerrassaan kummallinen on hra Bulgakovin käsitys, että hän voi kumota Kautskyn väittämät vetoamalla Irlantiin (suurmaanomistus, mutta ilman suurtuotantoa). Siitä, että suurmaanomistus on eräs suurtuotannon ehtoja, ei vielä mitenkään seuraa, että se olisi riittävä ehto. Kautsky taas ei tietenkään voinut teoksessaan, jossa hän käsittelee yleensä kapitalismia maataloudessa, tarkastella Irlannin taikka jonkin muun maan erikoisuuksien historiallisia ja muita syitä. Eihän kenenkään päähän pälkähtäisi vaatia Marxilta, että hän, analysoidessaan kapitalismin yleisiä lakeja teollisuudessa, selittäisi, miksi Ranskassa pienteollisuus pysyy pystyssä kauemmin, miksi Italiassa teollisuus kehittyi heikosti j.n.e. Yhtä kestämaton on hra Bulgakovin maininta siitä, että keskittyminen „voisi” tapahtua asteittaisesti: maatilan laajentaminen ostamalla naapurien palstoja ei ole läheskään yhtä yksinkertaista kuin uusien suojien rakentaminen tehtaan yhteyteen työkalukoneiden y.m.s. määrän lisäämiseksi.

Vedotessaan tähän puhtaasti teennäiseen asteittaisen keskittämisen tai vuokrauksen mahdollisuuteen suurtalouksien muodostamista varten, hra Bulgakov tuli kiinnittäneeksi vähän huomiota maanviljelyksen todelliseen, Kautskyn

osoittamaan erikoisuuteen keskittymisprosessissa. Sellaisena ovat latifundiot, useiden maatilojen kasaantuminen samoihin käsiin. Statistiikka huomioi tavallisesti vain erilliset maatilat antamatta mitään tietoja eri maatilojen keskittymisestä suurten maanomistajien käsiin. Kautsky esittää Saksasta ja Itävallasta sangen kuvaavia esimerkkejä tällaisesta keskittymisestä, mikä johtaa kapitalistisen suurmaanviljelyksen erikoiseen, korkeimpaan muotoon, jolloin useampia suurtiloja yhdistetään yhdeksi yhden keskuselimen johtamaksi taloudelliseksi kokonaisuudeksi. Tällainen jättiläismäinen maataloudellinen tuotantolaitos antaa mahdollisuuden yhdistää mitä erilaisimpia maatalouden aloja ja käyttää maksimaalisesti hyväksi suurtuotannon etuisuuksia.

Lukija näkee, miten kaukana Kautsky on abstraktisuudesta ja kaavamaisuudesta „Marxin teorian” ymmärtämisessä jäaden uskolliseksi tuolle teorialle. Varoittaen tällaisesta kaavamaisesta ymmärtämisestä Kautsky on liittänyt käsiteltävänä olevaan lukuun jopa erikoisen pykälänkin pien-
tuotannon tuhoutumisesta teollisuudessa. Hän osoittaa sangen oikein, ettei suurtuotannon voitto ole teollisuudessakaan lainkaan niin yksinkertaista eikä se tule niin yksitoikkoisissa muodoissa kuin ovat tottuneet luulemaan ne, jotka puhuvat, ettei Marxin teoriaa voida soveltaa maanviljelykseen. Riittää, kun viittaamme kapitalistiseen kotityöhön, riittää, kun palautamme mieliin huomautuksen, jonka jo Marx teki siirtymis- ja sekamuotojen äärettömän suuresta kirjavuudesta, mikä himmentää tehdasjärjestelmän voittoja. Miten monin verroin mutkallisempi onkaan laita maataloudessa! Rikkau-
den ja ylellisyyden kasvu johtaa esimerkiksi siihen, että miljoonamiehet ostavat suunnattoman suuria tiluksia ja antavat niiden metsittyä omia huvittelujaan varten. Itävallassa, Salzburgissa, nautakarjan luku on vähennyt vuodesta 1869 lähtien. Syynä siihen on Alppien myyminen rikkaille metsästyksen harrastajille. Kautsky sanoo sangen sattuvasti, että jos maataloustilastojen tiedot otetaan ylimalkaisesti ja arvostelematta, niin silloin voidaan helposti keksiä kapitalistisen tuotantotavan tendenssiksi nykyaikaisen kansojen muuttaminen metsästäjäheimoiksi!

Lopuksi Kautsky mainitsee kapitalistista maanviljelystä rajoittavien ehtojen joukkoon kuuluvaksi myös sen seikan, että työläisten puute — väestön maalta muuttamisen seurauksena — pakoittaa suurisäntiä siihen, että he pyrkivät

varustamaan työläisiä maalla, muodostamaan pientalonpoikaistoa, mikä toimittaisi tilanherroille työvoimaa. Mitään omistamaton maaseudun työläinen on harvinaisuus, sillä maanviljelyksessä maatalous, sanan varsinaisessa merkityksessä, on sidottu kotitalouteen. On kokonaisia ryhmiä maatalouden palkkatyöläisiä, jotka omistavat maata taikka joilla on maata käytössään. Kun pientuotantoa tungetaan pois liian kovasti, niin *suurisännät koettavat sitä tukea tai herättää henkiin* joko myymällä tai antamalla vuokralle maata. „Kaikissa Euroopan maissa”, sanoo Sering, jota Kautsky siteeraa, „on viime aikana ollut havaittavissa pyrkimystä... tehdä maaseudun työläisistä vakinaisia varustamalla heitä maapalstoilla”. Näin ollen kapitalistisen tuotantotavan puitteissa on mahdotonta ajatella pientuotannon täydellistä syrjäyttämistä maanviljelyksestä, koska itse kapitalistit ja agraarit pyrkivät sitä uudestisyntyttämään silloin, kun talonpoikaiston häviötila on mennyt liian pitkälle. Marx mainitsi jo vuonna 1850 „Neue Rheinische Zeitung” lehdessä * tästä kapitalistisessa yhteiskunnassa tapahtuvasta maan keskittymis- ja pirstoutumispyörteestä ⁴¹.

Hra Bulgakovin mielestä näissä Kautskyn päätelmissä „on hitunen totta, mutta sitäkin enemmän erehdystä”. Samoin kuin kaikki muutkin hra Bulgakovin langettamat tuomiot, tämäkin on peräti heikosti ja hämärästi perusteltu. Hra Bulgakov on sitä mieltä, että Kautsky „on konstruoinut proletaarisen pientuotannon teorian”, että tämä teoria pitää paikkansa vain sangen rajoitettuun piiriin nähden. Me olemme toista mieltä. Pienviljelijöiden palkkatyö maataloudessa (tahi, mikä on samaa, maapalstan omaava batrakki- ja päiväläistyyppi) on *ilmiö, joka on jossain määrin ominainen kaikille kapitalistisille maille*. Yksikään kirjailija, joka haluaa kuvata kapitalismia maanviljelyksessä, ei saata jättää varjoon tätä ilmiötä poikkeamatta totuudesta **. Että muun muassa Saksassa proletaarinen pientuotanto on yleinen tosiasia,—sen Kautsky on perusteellisesti todistanut kirjansa VIII luvussa „Talonpoikaiston proletarisoituminen”. Hra Bulgakovin viittaus siihen, että „työläisten puuttumisesta” ovat puhuneet toisetkin kirjailijat, heidän

* — „Uusi Reinin Lehti”. *Toim.*

** Vrt. Teokseen „Kapitalismin kehitys Venäjällä”, II luku, § XII, s. 120 (ks. Teokset, 3. osa, s. 150. *Toim.*). Lasketaan, että Ranskassa noin 75%:lla maatyöläisistä on oma maapalsta. Siellä on muitakin esimerkkejä.

joukossaan hra Kablukov, *hämää pääasian*: tavattoman suuren periaatteellisen eroavaisuuden hra Kablukovin teorian ja Kautskyn teorian välillä. Hra Kablukov, hänelle ominaisen Kleinbürger'iläisen* katsantokannan seurauksena, „konstruoi” työläisten puuttumisesta suurtuotannon kestävämmyyden ja pientuotannon elinvoimaisuuden. Kautsky luonnehtii täsmällisesti tosiasiat ja osoittaa niiden todellisen merkityksen nykyaikaisessa luokkayhteiskunnassa: maanomistajain luokkaedut pakoittavat heitä siihen, että he pyrkivät varustamaan työläiset maalla. Maapalstan omaavien maatalouden palkkatyöläisten luokka-asema sijoittaa heidät pikkuporvariston ja proletariaatin välille, mutta lähemmäksi viimeksi mainittua. Toisin sanoen: hra Kablukov paisuttaa mutkallisen prosessin toisen puolen teoriaksi suurtuotannon kestävämmyydestä, Kautsky sen sijaan analysoi niitä yhteiskunnallis-taloudellisten suhteiden erikoisia muotoja, joita suurtuotannon edut synnyttävät sen tietyssä kehitysvaiheessa ja tietyissä historiallisissa olosuhteissa.

V

Siirrymme käsittelemään Kautskyn kirjan seuraavaa lukua, jonka otsikon juuri mainitsimme. Siinä Kautsky tutkii, ensinnäkin, „maan pirstoutumistendenssiä”, toiseksi, „talonpoikaiston sivuelinkeinojen muotoja”. Näin muodoin siinä kuvataan niitä erittäin tärkeitä maatalouskapitalismin tendenssejä, jotka ovat ominaisia kapitalististen maiden valtavalle enemmistölle. Maan pirstoutuminen, sanoo Kautsky, johtaa pikkupalstojen voimistuneeseen kysyntään pientalonpoikien taholta, jotka maksavat maasta kalliimman hinnan kuin suurisännät. Tämän viimeksi mainitun tosiasian ovat eräät kirjoittajat esittäneet sen todisteeksi, että pienmaanviljelys on korkeampitasoista kuin suurviljelys. Kautsky vastaa siihen sangen sattuvasti vertaamalla maan hintoja asuntovuokriin: tunnettua on, että pienet ja halvat asunnot käyvät tilavuusyksikön osalta (1 kuutiosyltä kohti j.n.e.) *kalliimmiksi* kuin isot ja kalliit asuinhuoneistot. Pikkupalstojen korkeampi hinta ei johdu pienmaanviljelyksen etevämmyydestä, vaan talonpojan varsin sorrionalaisesta asemasta.

* — pikkuporvarillisen. *Toim.*

Miten suunnattoman määrän kääpiötalouksia kapitalismi on nostanut esiin, näkyy seuraavista numeroista: Saksassa (1895) 5½ miljoonasta maataloustilasta 4½ miljoonalla, s.o. enemmällä kuin ¾:lla, on maata vähemmän kuin 5 hehtaaria kullakin (58%:lla on alle 2 hehtaarin). Belgiassa 78%:lla (709½ tuhannella 909 tuhannesta) on alle 2 hehtaarin. Englannissa (1895) 118 tuhannella 520 tuhannesta on vähemmän kuin 2 hehtaaria. Ranskassa (1892) oli 2,2 miljoonalla (5,7 miljoonasta) alle 1 hehtaarin; 4 miljoonalla — alle 5 hehtaarin. Hra Bulgakov aikoo kumota Kautskyn väitteen näiden kääpiötalouksien äärimmäisestä epäratsionaalisuudesta (karjan, kaluston ja rahojen puute, puute työntekijöistä, joita sivuansiotyöt houkuttelevat muualle) vetoamalla siihen, että „hyvin usein” (??) maa muokataan lapiolla „uskomattoman suurella voimaperäisyydellä”, vaikka... „työvoiman kulutus onkin äärimmäisen epäratsionaalista”. On itsestään selvää, että tämä vastaväite on kerrassaan kestämaton ja että yksityiset esimerkit siitä, miten mainiosti pientalonpoika muokkaa maansa, kykenevät yhtä vähän kumoamaan sitä yleistä luonnekuvaa, minkä Kautsky on antanut tämäntyyppisestä taloudesta, kuin edellä esitetty esimerkki pientalouden suuremmista tuloista kykenee kumoamaan väitteen suurtuotannon etevämmyydestä. Se, että Kautsky on aivan oikeassa laskiessaan nämä taloudet *yleensä* * proletaarisiin talouksiin kuuluviksi, näkyy selvästi siitä Saksassa vuonna 1895 suoritettun väenlaskun osoittamasta tosiasiasta, että pientalouksien pääosa ei tule toimeen ilman sivuansioita. Niistä 4,7 miljoonasta henkilöstä, jotka hankkivat itsenäisesti toimeentulonsa maataloudesta, 2,7 miljoonalla eli 56%:lla on vielä sivuansioita. 3,2 miljoonasta taloudesta, joilla on maata vähemmän kuin 2 hehtaaria, vain 0,4 miljoonalla eli 13%:lla ei ole sivuansioita! Koko Saksan 5½ miljoonasta maalais-taloudesta 1½ miljoonaa kuuluu maatalouden ja teollisuuden palkkatyöläisille (+ 704.000 käsityöläiselle). Ja tämän jälkeen hra Bulgakov tohtii väittää, että proletaarisen pien-

---

* Me korostamme tätä „yleensä”, sillä ei tietenkään voida kieltää, että eräissä tapauksissa nämäkin taloudet mitättömän pienine maapalstoineen voivat antaa paljon tuotteita ja tuloja (viinitarhat, kasvitarhat j.n.e.). Mutta mitä te sanoisitte taloustieteilijästä, joka ryhtyisi kumoamaan Venäjän talonpoikien hevoseittomiksi joutumista koskevaa väitettä viittaamalla esimerkiksi, sanokaamme, Moskovan lähistön kasvitarhanviljelijöihin, jotka voivat toisinaan hevoseffakin harjoittaa järkiperaistä ja voittoa tuottavaa maanviljelyä?

maanomistuksen teoria on Kautskyn „konstruoima“! *. Talonpoikaiston proletarisoitumisen muotoja (talonpoikain sivuelinkeinomuotoja) Kautsky on tutkinut mitä perusteellisimmin (S. 174—193). Valitettavasti tila ei salli meidän pysähtyä yksityiskohtaisesti luonnehtimaan näitä muotoja (maataloudellinen palkkatyö, kotiteollisuus — Hausindustrie — „kapitalistisen riiston inhoittavin järjestelmä“; työskentely tehtaissa ja malmikaivoksissa j.n.e.). Toteamme vain, että Kautsky antaa *vieraspaikkalaisille sivuansiotölle* juuri samanlaisen arvon kuin venäläisetkin tiedemiehet antavat. Sivuanstioissa kulkevat toispaikkaiset työläiset, jotka ovat vähemmän kehittyneitä ja joilla on pienemmät tarpeet kuin kaupunkilaisilla työläisillä, vaikuttavat usein vahingollisesti näiden viimeksi mainittujen elämänehtoihin. „Mutta niille paikkakunnille, mistä he ovat tulleet ja minne he palaavat takaisin, he ovat edistyksen uranuurtajia... Heille ilmaantuu uusia tarpeita, he omaksuvat uusia aatteita“ (S. 192), he herättävät ajattelua ja ihmisarvon tuntoa, herättävät uskoa omiin voimiinsa syrjäkultmien talonpoikaiston keskuudessa.

Lopuksi pysähdymme koskettelemaan hra Bulgakovin viimeistä, erikoisen räikeää hyökkäystä Kautskyn kimp-puun. Kautsky sanoo, että Saksassa vuosien 1882 ja 1895

* Sivulla 15 olevassa huomautuksessa hra Bulgakov sanoo, että Kautsky on toistanut saman virheen, minkä viljanhintoja koskevan kirjan ”kirjoittajat tekivät luullessaan, etteivät viljan tullimaksut lainkaan kiinnosta maalaisväestön suurta enemmistöä. Tähänkään mielipiteeseen me emme voi yhtyä. Viljanhintoja koskevan kirjan laatijat ovat tehneet suuren joukon virheitä (joista olen useita kertoja maininnut edellä nimetyssä kirjassa), mutta siinä ei ole mitään virhettä, kun tunnustetaan se tosiasia, etteivät korkeat viljanhinnat ole väestöjoukkojen intressien mukaisia. Virheellistä olisi vain *välttömästi* johtaa näistä joukkojen intresseistä koko yhteiskunnallisen kehityksen intressit. Herrat Tugan-Baranovski ja Struve osoittivat aivan oikein, että viljanhintoja arvostettaessa pidettäväkään *kriteeriona* sitä, tunkevatko ne enemmän vai vähemmän nopeasti työllämaksua pois kapitalismin tieltä, vievätkö ne eteenpäin yhteiskunnan kehitystä. Se on tosiasiallinen kysymys, ja minä ratkaisin tämän kysymyksen eri lailla kuin Struve. Mielestäni ei ole lainkaan todistettu, että kapitalismin kehitys maataloudessa hidastuisi alhaisten hintojen takia. Päinvastoin, maatalouskoneenrakennusteollisuuden erittäin nopea kasvu ja se sysäys, minkä viljanhintojen alentuminen on antanut maanviljelyksen spesialisoitumiselle, osoittaa sitä, että alhaiset hinnat *sysäydyt* eteenpäin kapitalismin kehitystä Venäjän maataloudessa (vrt. „Kapitalismin kehitys Venäjällä“, s. 147, 2. huomautus, III luku, § V) (ks. Teokset, 3. osa, ss. 180—181. *Toim.*). Viljanhintojen alentuminen vaikuttaa syvällisen uudistavasti kaikkiin muihin suhteisiin maataloudessa.

Hra Bulgakov sanoo: „Viljelyn voimaperäistymisen eräänä tärkeimpänä ehtona on viljan hintojen kohottaminen“ (samaa sanoo hra P. S. „Kotimaisessa katsauksessa“, „Natshalon“ samassa vihkossa s. 229). Se ei ole tarkasti sanottu. Marx osoitti „Pääoman“ III osan VI osastossa⁴³, että maahan kiinnitettävien pääoman lisäsjoitusten tuottavuus voi aleta, *mutta saattaa noustakin*; viljan hintojen alentuessa maakorko voi laskea, *mutta saattaa kasvaakin*. Voimaperäistymisen voi siis — historian eri kausina ja eri maissa — aiheuttaa täysin erilaisista ehtoista viljanhintojen tasosta riippumatta.

välisenä aikana eniten ovat määrällisesti lisääntyneet pienimmät (maa-alaltaan) ja suurimmat taloudet (joten maan parselloituminen käy keskisuurten talouksien laskuun). Ja tosiaankin, alle 1 ha taloudet ovat lukumäärältään lisääntyneet 8,8%:lla; taloudet, joilla on maata 5—20 ha — 7,8%:lla ja enemmän kuin 1.000 ha käsittävät taloudet — 11%:lla (väliryhmät eivät ole muuttuneet juuri lainkaan, ja maalaistalouksien koko lukumäärä on kasvanut 5,3%:lla). Hra Bulgakov on syvästi suuttunut siitä, että prosenttisuhteet otetaan suurimmista talouksista, joiden lukumäärä on mitättömän pieni (515 ja 572 taloutta mainittuina vuosina). Hra Bulgakovin suuttumus on aivan aiheetonta. Hän unohtaa sen, että nämä mitättömän vähälukuiset taloudet ovat suurimpia, että niiden hallussa on maata *melkein yhtä paljon* kuin 2,3—2,5 miljoonalla kääpiötaloudellakin (alle 1 ha). Kun sanon, että sellaisten suurimpien tehtaiden luku, joissa on työläisiä 1.000 ja enemmän, on maassa kasvanut vaikkapa 51:stä 57:ään, siis 11,0%:lla tehtaiden yleisen luvun lisääntyttyä 5,3%:lla, niin eikö se osoita suurtuotannon kasvua, siitäkkin huolimatta, vaikka suurimpien tehtaiden *lukumäärä* voi olla mitättömän pieni tehtaiden koko lukumäärään verrattuna? Kautsky tietää mainiosti sen tosiasian, että maa-alaosuutensa puolesta ovat eniten kasvaneet 5—20 ha:n suuriset talonpoikaistaloudet (hra Bulgakov, s. 18), ja hän tarkastelee sitä seuraavassa luvussa.

Edelleen Kautsky tarkastelee maa-alan suuruuksissa ja eri suuruusluokissa vuosina 1882 ja 1895 tapahtuneita muutoksia. Lisäys osoittautuu suurimmaksi (+ 563.477 ha) 5—20 ha omistavien talonpoikaistalouksien osalta ja sitten yli 1.000 ha omistavien suurimpien tilojen osalta (+ 94.014 ha), jota vastoin 20—1.000 ha talouksien maa-ala on *pienentynyt* 86.809 ha. Alle 1 hehtaarin taloudet lisäsivät maa-alaansa 32.683 hehtaarilla ja 1—5 hehtaarin taloudet 45.604 hehtaarilla.

Ja Kautsky tekee yhteenvedon: 20—1.000 hehtaarin suuristen talouksien maa-alan pienentyminen (jonka tasaa ylittäen 1.000 ha:n ja sitä suurempien tilojen maa-alan lisääntyminen) ei johdu suurtuotannon lamaantumisesta, vaan sen voimaperäistymisestä. Näimme jo, että tämä voimaperäistyminen edistyy Saksassa ja että se vaatii usein talouden maa-alan pienentämistä. Suurtuotannon voima-

peräistyminen käy ilmi höyrykoneiden yhä lisääntyvästä käytöstä sekä maatalouden toimitsijaväen lukumäärän suunnattomasta kasvusta, sillä toimitsijoita Saksassa käytetään vain suurtuotannossa. Tilanhoitajien (pehtorien), työnjohtajien, kirjanpitäjien y.m. luku on vuosina 1882—1895 kasvanut 47.465:stä 76.978:aan, siis 62%:lla; näihin toimitsijoihin kuuluvien naisten prosenttiluku on kasvanut 12%:sta 23,4%:iin.

„Kaikki tämä osoittaa selvästi, miten paljon voimaperäisemmäksi ja kapitalistisemmäksi maataloudellinen suurtuotanto on 80-luvun alusta lähtien muuttunut. Selityksen siihen, minkä takia juuri keski-suuret talonpoikaistaloudet ovat samalla lisänneet niin suuresti peltoalaansa, saamme seuraavasta luvusta” (S. 174).

Hra Bulgakov katsoo tämän kuvauksen olevan „huutavassa ristiriidassa tosioijien kanssa”, mutta hänen perustelunsa eivät tälläkään kertaa tee missään määrin oikeuteksi noin päätävää ja rohkeaa tuomiota eivätkä horjuta hituistakaan Kautskyn johlopäätöstä. „Ennen kaikkea taloudenhoidon voimaperäistyminen, jos sellaista olisi tapahtunut, ei selitä sinänsä vielä peltoalan enempää suhteellista kuin absoluuttistakaan vähenemistä eikä 20—1.000 ha suuruisten talouksien ryhmän koko ominaispainon pienenemistä. Peltoala saattaisi suureta samanaikaisesti talouksien lukumäärän kasvun kanssa; viimeksi mainitun pitäisi vain (sic!) kasvaa jonkin verran nopeammin, jolloin jokaisen kyseessäolevan talouden maa-ala pieneni” *.

Lainasimme tahallamme koko tämän järkeilyn, josta hra Bulgakov johtaa edelleen sen, että muka „laitosten koon pieneneminen voimaperäistymisen kasvun vaikutuksesta on pelkkää mielikuvitusta” (sic!), sillä tämä järkeily on meille selvänä osoituksena samaisesta „tilastotietojen” väärinkäyttämisestä johtuvasta virheestä, josta Kautsky niin vakuuttavasti varoitti. Hra Bulgakov asettaa *maa-alat* tilastoille naurettavan ankaria vaatimuksia, antaa näille tilastoille sellaisen merkityksen, jota niillä ei voi koskaan olla. Minkä takia tosiaan peltoalan olisi pitänyt suureta „jonkin

---

* Hra Bulgakov esittää vielä yksityiskohtaisempiakin tietoja, mutta ne eivät lisää kerrassaan mitään Kautskyn tietoihin osoittaen samaa talouksien lukumäärän lisääntymistä yksin suuromistajien ryhmässä ja maa-alan pienenemistä.

verran”? Minkä vuoksi talouden voimaperäistymisen (mikä, kuten olemme tulleet huomaamaan, johtaa toisinaan siihen, että kauempana keskukselta olevia maapalstoja myydään ja annetaan vuokralle talonpojille) ei olisi „pitänyt” siirtää tiettyä määrää talouksia korkeimmasta suuruusluokasta alempaan luokkaan? minkä takia sen ei olisi „pitänyt” pienentää 20—1.000 hehtaarin talouksien peltoalaa? *. Teollisuustilastoissa suurimpien tehtaiden *tuotantosumman* pienentyminen todistaisi suurtuotannon laskua. Suurtilojen *maa-alan* pienentyminen 1,2%:lla sen sijaan ei todista *eikä se voi todistaa* kerrassaan mitään tuotannon laajuudesta, mikä useinkin kasvaa talouksien maa-alan pienentyessä. Tiedämme Euroopassa karjatalouksien tunkevan yleensä syrjään viljatalouksia, erikoisen voimakkaasti varsinkin Englannissa. Tiedämme, että tällainen siirtyminen vaatii toisinaan pienentämään talouksien maa-alaa, mutta eikö olisi kummallista, jos talouksien pinta-alojen pienenevästä tehtäisiin se johtopäätös, että suurtuotanto alenee? Senpä vuoksi muun muassa se „paljon puhuva taulukko”, minkä hra Bulgakov esittää sivulla 20 ja mikä osoittaa suurten ja pienten tilojen lukumäärän pienenevän sekä keskisuurten (5—20 hehtaarin) talouksien, joilla on karjaa peltotöitä varten, lisääntyvän, ei vielä todista kerrassaan mitään. Sehän on saattanut johtua myös talousjärjestelmässä olleista muutoksista.

Se, että suurtuotanto maataloudessa on tullut Saksassa intensiivisemmäksi ja kapitalistisemmäksi, käy ilmi ensinnäkin *höyrykäyttöisten* maatalouskoneiden lukumäärän kasvusta: lisäys vuosien 1879 ja 1897 välisenä aikana viisinkertainen. Aivan suotta hra Bulgakov vetoaa vastaväitteissään siihen, että pientalouksilla (alle 20 hehtaarin omistavilla) *on yleensä kaikenlaisia* koneita (ei kuitenkaan höyrykäyttöisiä) absoluuttisesti laskien enemmän kuin suurतालouksilla, sekä siihen, että Amerikassa käytetään koneita ekstensiivisessä taloudessa. Nyt ei ole kysymys Amerikasta, vaan Saksasta, missä ei ole bonanza farmaja. Tässä tiedot höyryauroja ja -puimakoneita omistavien talouksien prosenttiluvuista Saksassa (v. 1895):

---

* Pienentyminen tässä suuruusluokassa 16.986.101 hehtaarinista 16.802.115 hehtaariin, t.s. kokonaista... 1,2%! Miten vakuuttavasti tämä todistaakaan hra Bulgakovin huomaamaa suurtuotannon „kuolinkamppailua”, eikö totta?

Taloudet, joilla on	Niiden talouksien prosenttiluku, joilla on	
	höyryauroja	höyrypölmäkoneita
alle 2 hehtaaria	0,00	1,08
2— 5 ”	0,00	5,20
5— 20 ”	0,01	10,95
20—100 ”	0,10	16,60
100 ha ja siitä yli	5,29	16,22

Ja kun höyrykoneiden koko lukumäärä Saksan maataloudessa on nyt lisääntynyt viisinkertaisesti, niin eikö se todista suurtuotannon intensiivisyyden kasvua? Ei vain pidä unohtaa, kuten hra Bulgakov taas tekee 21. sivulla, ettei laitoksen suuruusmittojen kasvu maataloudessa ole aina yhtäpitävä talouden maa-alan kasvun kanssa.

Toiseksi se tosiasia, että suurtuotanto on käynyt kapitalistisemmaksi, näkyy maataloustoimitsijain lukumäärän lisääntymisestä. Turhaan Bulgakov sanoo tätä Kautskyn perustelua „hassunkuriseksi”: „upseeriston lukumäärän kasvua armeijan vähentyessä” — maatalouden palkkatyöläisten lukumäärän vähentyessä. Me sanomme taaskin: rira bien qui rira le dernier! * Kautsky ei suinkaan unohda maataloustyöläisten lukumäärän vähentymistä, vaan hän osoittaa sen yksityiskohtaisesti useiden maiden osalta; mutta tällä tosiasialla ei ole tässä kerrassaan mitään tekemistä, sillä koko maalaisväestöhän vähenee, kun taasen proletaristen pienviljelijäin luku kasvaa. Olettakaamme, että suurtilanomistaja on siirtynyt viljan tuotannosta viljelemään sokerijuurikasta ja valmistamaan siitä sokeria (vuonna 1871/72 Saksassa jalostettiin sokeriksi 2,2 milj. tonnia sokerijuurikasta, vuonna 1881/82 — 6,3 milj., vuonna 1891/92 — 9,5 milj. ja vuonna 1896/97 — 13,7 milj. tonnia). Maatilan etäisimmät ulkopalstat hän voisi vaikka myydäkin taikka antaa vuokralle pientalonpojille, etenkin jos hän tarvitsee talonpoikain vaimoja ja lapsia päiväläisinä sokerijuurikasviljelyksillä. Oletetaan, että hän ottaa käyttöön

* Hullunkurinen tosiaankin on hra Bulgakovin huomautus, että toimitsijahenkilökunnan lukumäärällinen kasvu todistaa ehkä maatalousteollisuuden kasvua, mutta ei ainakaan (!) suurtuotannon kasvavaa intensiivisyyttä. Olemme tähän saakka luulleet, että eräänä intensiivisyyden kasvun tärkeimpänä muotona on teknillisten maatalousalojen kasvu (jota Kautsky on seikkaperäisesti selostanut ja arvostanut X luvussa).

höyryauran, joka syrjäyttää entiset kyntömiehet (Saksin sokerijuurikastalouksissa — „intensiivisen viljelyn mallitalouksissa” * — ovat höyryaurat tulleet nyt yleisesti käyttöön). Palkkatyöläisten luku pienenee. Ylempien toimitsijain (kirjanpitäjien, tilanhoitajien, teknikkojen y.m.) lukumäärä kasvaa kiertämättömästi. Ryhtyykö hra Bulgakov kieltämään sitä, että tässä on nähtävissämme intensiivisyyden ja kapitalismin kasvu suurtuotannossa? Ryhtyykö hän väittämään, ettei Saksassa tapahdu mitään sellaista?

Päätetään esityksemme Kautskyn kirjan VIII:sta, talonpoikain proletarisoitumista koskevasta luvusta, on välttämättä mainittava seuraava kohta: „Mikä meitä tässä kiinnostaa”, sanoo Kautsky heti edelläsiteeramamme ja hra Bulgakovin esittämän kohdan jälkeen, „se on se tosiasia, että maalaisväestön proletarisoituminen jatkuu Saksassa kuten muuallakin siitä huolimatta, vaikka keskisuurten maatilojen parsellisoitumistendenssi on Saksassa lakanutkin. Kaikkien maalaistalouksien lukumäärä on vuosien 1882 ja 1895 välisenä aikana kasvanut 281.000:lla. Valtaosa tästä luvusta lankeaa alle 1 hehtaarin suuruisten proletaaritilouksien osalle. Näiden talouksien luku on lisääntynyt 206.000:lla.

„Kuten näemme, maatalouden kehitys on aivan erikoista, kokonaan erilaista kuin teollisuus- ja kauppapääoman kehitys. Edellisessä luvussa viittasimme siihen, että maataloudessa ei talouksien keskittymistendenssi johda pienentuotannon täydelliseen häviämiseen. Silloin kun tämä tendenssi menee liian pitkälle, se synnyttää päinvastaisen tendenssin, joten keskittymis- ja parsellisoitumistendenssi vuorottelevat keskenään. Huomaamme nyt, että molemmat tendenssit voivat vaikuttaa myös rinnakkaisesti. Määrällisesti kasvavat ne maalaistaloudet, joiden haltijat esiintyvät tavaramarkkinoilla proletaareina, työvoiman myyjinä... Näillä maaseudun pikkuisännillä, työvoima-tavaran myyjinä, kaikki oleelliset intressit ovat samoja kuin teollisuusproletariaatin intressit, eikä heidän maanomistuksensa synnytä heissä antagonismia tätä viimeksi mainittua kohtaan. Oma maa vapauttaa enemmän tai vähemmän parsellitalonpojan ruokatarvikkeiden kaupustelijasta, mutta se ei

* Kärger, jota Kautsky on siteerannut, S. 45.

---

vapauta häntä kapitalistisen liikeyrittäjän, samantekevää — teollisuus- tai maatalousyrittäjän, harjoittamasta riistosta” (S. 174).

Seuraavassa kirjoituksessa selostamme Kautskyn kirjan loppuosaa ja annamme yleisen arvostelman siitä, käsitellen samalla ohimennen niitä vastaväitteitä, joita hra Bulgakov tekee myöhemmässä kirjoituksessaan.

TOINEN KIRJOITUS

I

Kirjansa yhdeksännessä luvussa („Kaupallisen maanviljelyksen kasvavat vaikeudet”) Kautsky siirtyy analysoimaan kapitalistiselle maanviljelykselle ominaisia *ristiriitoja*. Niistä vastaväitteistä, joita hra Bulgakov esittää tätä lukua vastaan ja joita tulemme käsittelemään tuonnempana, näkyy, että arvostelija ei ole aivan oikein ymmärtänyt näiden „vaikeuksien” yleistä merkitystä. On olemassa sellaisia „vaikeuksia”, jotka muodostavat „esteen” järkiperäisen maatalouden täydelliselle kehitykselle, mutta samalla *antavat sysäyksen* kapitalistisen maanviljelyksen *kehitykselle*. „Vaikeuksien” joukosta Kautsky osoittaa esim. väestön pakenemisen maalta. Epäilemättä parhaiden ja sivistyneimpien työntekijäin siirtyminen pois maaseudulta on „esteenä” järkiperäisen maanviljelyksen täydelliselle kehitykselle, mutta yhtä epäilemätöntä on, että maalaisisännät taistelevat tätä estettä vastaan *kehittämällä tekniikkaa*, nimittäin ottamalla käyttöön koneita.

Kautsky tutkii seuraavia „vaikeuksia”: a) maakorkoa, b) perintöoikeutta, c) perintöoikeuden rajoituksia, majoraatteja (fideikommissit, Anerbenrecht)⁴⁴, d) kaupungin harjoittamaa maaseudun riistoa, e) väestön maaltapakoa.

Maakorko on se osa lisäarvosta, mikä jää, kun on laskettu pois talouteen sijoitetulle pääomalle tuleva keskimääräinen voitto. Maanomistusmonopoli antaa maanomistajalle mahdollisuuden omistaa tämän ylijäämän itselleen, jota paitsi maan hinta (= kapitalisoitu maakorko) *vakiinnuttaa* sen korkeustason, jonka maakorko on kerran saavuttanut. On ymmärrettävää, että maakorko „vaikeuttaa” maanviljelyksen täydellistä ratsionaalisointia: vuokrajärjestelmän valli-

nessa heikkenevät parannuksiin pyrkimisen kiihokkeet y.m., hypoteekkijärjestelmän vallitessa on enin osa pääomasta sijoitettava maan ostoon eikä tuotantoon. Hra Bulgakov viittaa vastaväitteessään ensinnäkin siihen, että hypoteekki-velan kasvussa ei „ole mitään hirveätä”. Hän unohtaa vain sen, ettei Kautsky missään „toisessa mielessä”, vaan juuri tässä mielessä on jo viitannut siihen, että hypoteekkien kasvu on välttämätön maatalouden kukoistaessakin (ks. edellä, ensimmäistä kirjoitusta, II). Nykyään Kautsky ei aseta lainkaan kysymystä siitä, onko hypoteekkien kasvu „hirveätä” vai ei, vaan siitä, mitkä vaikeudet estävät kapitalismia täyttämästä täydellisesti tehtävänsä. Toiseksi, „tuskinpa lienee oikein — hra Bulgakovin mielestä — pitää maakoron kasvua vain esteenä... Maakoron kasvu, sen kohoamisen mahdollisuus on maataloudelle itsenäisenä kiihokkeena, mikä sysää teknilliseen ja kaikkeen muunlaiseen progressiin” (prosessiin on nähtävästi painovirhe). Kapitalistisen maanviljelyksen edistyksen kiihokkeena on väestön kasvu, kilpailun laajeneminen, teollisuuden kasvu, maa-korko sen sijaan on pakkovero, jolla maanomistus verottaa yhteiskunnallista kehitystä, tekniikan kasvua. Sen tähden on väärin julistaa maakoron kasvu edistyksen „*itsenäiseksi* kiihokkeeksi”. Teoreettisesti kapitalistinen tuotanto on täysin mahdollista maan yksityisomistuksen puuttuessaakin ja maan ollessa kansallistettu (Kautsky, S. 207), jolloin absoluuttista maakorkoa ei olisi lainkaan ja differentiali-korko menisi valtiolle. Agronomisen edistyksen kiihoke ei tällöin heikentyisi, vaan päinvastoin voimistuisi äärettömästi.

„Ei voi olla mitään virheellisempää”, sanoo Kautsky, „kuin luulla, että maatilojen hintojen nostaminen (in die Höhe treiben) taikka niiden keinotekoinen pysyttäminen korkealla tasolla on edullista maataloudelle. Se on edullista nykyhetken (augenblicklichen) maanomistajille, edullista hypoteekkipankeille ja maatiloilla-keinottelijoille, mutta ei suinkaan eduksi maataloudelle ja vähiten se on edullista maatalouden tulevaisuudelle, maalaisisäntien tulevalle sukupolvelle” (199). Ja maan hinta on kapitalisoitu maakorko.

Kaupallista maanviljelystä haittaavana toisena vaikeutena on se, että se vaatii välttämättä maan yksityisomistusta, mikä taasen johtaa siihen, että maa perittäessä joko pirstoutuu (ja *paikoitellen* tämä maan parsellisoituminen

johtaa jopa teknilliseen taantumukseen), tahi joutuu hypoteekkien rasittamaksi (kun maan perijä maksaa muille perinnönsaajille rahapääomaa ottaen sitä velaksi panttaamalla maan). Hra Bulgakov moittii Kautskya siitä, että tämä muka „ei huomioi kuvauksessaan” maan mobilisoimisen „myönteistä puolta”. Tuo moite on ehdottomasti perusteeton, sillä Kautsky on niin kirjansa historiallisessa osassa (muun muassa I osaston III luvussa, jossa kuvataan feodaalista maanviljelyä ja sen kapitalistiseksi vaihtumisen syitä) kuin käytäntöä koskevassa osassakin * selvästi osoittanut lukijalle maan yksityisomistuksen, maanviljelyksen kilpailulle-alistamisen ja siis myös maan mobilisoimisen myönteisen puolen ja historiallisen välttämättömyyden. Mitä tulee toiseen Kautskylle osoitettuun hra Bulgakovin moitteeseen, nimittäin siihen, ettei ensin mainittu ole tutkinut probleemia, jona on „väestön kasvun erilainen aste eri paikkakunnilla”, niin tuo moite on meille kerrassaan käsittämätön. Odottiko hra Bulgakov todellakin löytävänsä Kautskyn kirjasta esseitä väestöteoriasta?

Pysähtymättä majoraattikysymykseen, missä ei sellaiseenaan (edellä esitetyn jälkeen) ole mitään uutta, siirrymme kysymykseen, joka koskee kaupungin harjoittamaa maaseudun riistoa. Hra Bulgakovin väite, ettei Kautsky ole muka „kielteisten puolien vastapainoksi esittänyt myönteisiä puolia ja ennen kaikkea kaupungin merkitystä maatalouden markkinoina”, on suoranaisesti ristiriidassa todellisuuden kanssa. Kaupungin merkityksen maatalouden markkinoina Kautsky on aivan selvästi osoittanut *heti ensimmäisellä sivulla* luvussa, jossa tutkitaan „nykyaikaista maataloutta” (S. 30 u. ff.)**. Kautskyn mielestä juuri „kaupunkiteollisuus” (S. 292) esittää pääosaa maanviljelyksen uudistamisessa, sen järkipäristämisessä j.n.e.***.

Sen tähden emme jaksakaan millään ymmärtää, miten hra Bulgakov on voinut kirjoituksessaan („Natshalo” № 3, s. 32) toistaa nämä samat ajatukset *aivan kuin Kautskya vastaan!* Tämä on erittäin havainnollinen esimerkki siitä, miten väärin tuo ankara arvostelija selittää arvostelemaansa

* Kautsky on esintynyt jyrkästi kaikkia maan mobilisoimisen keskiaikaisia haittoja vastaan, majoraatteja (fideikomisseja ja Anerbenrechtia), keskiaikaisen talonpoikaisyhteisön tukemista (S. 332) ynnä muuta vastaan.

** — Seite 30 und folgende — s. 30 ja seuraavat. *Toim.*

*** Vrt. myös sivua 214, missä Kautsky puhuu kaupunkilaispääomien osuudesta maanviljelyn järkipäristämisessä.

kirjaa. „Ei pidä unohtaa sitä, että osa arvoista” (jotka virtaavat kaupunkiin) „palaa takaisin maaseudulle”, opettaa hra Bulgakov Kautskya. Jokainen luulee, että Kautsky on unohtanut tämän aapistotuuden. Itse asiassa Kautsky tekee eron arvojen vastikkeettoman ja vastikkeellisen virtaamisen välillä (kylistä kaupunkiin), hän tekee eron paljon selvemmin, kuin mitä hra Bulgakov yrittää tehdä. Ensin Kautsky tarkastelee „tavara-arvojen vastikkeetonta (Gegenleistung) poisvirtaamista kylistä kaupunkiin” (S. 210) (maakorko, mikä kulutetaan kaupungeissa, verot, kaupunkipankeista otettujen lainojen korot) ja huomaa sen täysin oikeutetusti kaupungin harjoittamaksi maaseudun taloudelliseksi riistoksi. Sen jälkeen Kautsky asettaa kysymyksen arvojen vastikkeellisesta virtaamisesta, t.s. maataloustuotteiden vaihdosta teollisuustuotteisiin. „Arvolain kannalta”, sanoo Kautsky, „tämä poisvirtaaminen ei merkitse maatalouden riistämistä *, mutta todellisuudessa se vie, yllä esitettyjen tosiasioiden ohella, maatalouden agronomiseen (stofflichen) riistämiseen, maan ravintoainepitoisuuden niukkenemiseen” (S. 211).

Mitä tulee siihen, että kaupunki riistää agronomisesti maaseutua, niin siinäkin suhteessa Kautsky on yhtä mieltä Marxin ja Engelsin teorian erään perusväittämän kanssa, nimittäin, että vastakohtaisuus kaupungin ja maaseudun välillä rikkoo tarpeellisen vastaavaisuuden ja keskinäisen riippuvaisuuden maatalouden ja teollisuuden välillä ja siksi tämän vastakohtaisuuden pitää kadota kapitalismin kehittyttyä korkeimpaan muotoonsa **. Hra Bulgakovin mielestä Kautskyn käsitys siitä, että kaupunki riistää agronomisesti maaseutua, on „kummallinen”, että „joka tapauksessa Kautsky on tässä astunut puhtaan mielikuvituksen maaperälle” (sic!!!). Meitä ihmetyttää se seikka, että hra Bulgakov sivuuttaa tällöin huomiotta sen, että hänen

---

* Lukija rinnastakoon tekstissä esitetyn Kautskyn selväsanaiseen lausuntoon seuraavaa hra Bulgakovin „arvostelevaa” huomautusta: „Jos Kautsky pitää riistona yleensä sitä, että viljan välittömät tuottajat luovuttavat sen maatalojemättömälle väestölle” j.n.e. Vaikea on uskoa, että arvostelija, joka on vähänkään tarkkaavasti perehtynyt Kautskyn kirjaan, on voinut kirjoittaa tuon „jos”!

** On itsestään selvää, että tämä käsitys kaupungin ja maaseudun välisen vastakohtaisuuden välttämättömästä hävittämisestä assosioituneiden tuottajain yhteiskunnasta ei ole ristiriidassa sen kanssa, että tunnustetaan väestön vieroittamisella maanviljelyksestä teollisuuteen olevan *historillisesti* edistysellinen merkitys. Minulla on ollut tilaisuus puhua siitä toisessa yhteydessä („Tutkimelmia”, s. 81, huom. 69) (Ks. Teokset, 2. osa, s. 207, huomautus. *Toim.*).

arvostelemansa Kautskyn käsitykset ovat yhtäpitäviä Marxin ja Engelsin erään perusajatuksen kanssa. Lukijalla on oikeus luulla, että hra Bulgakov pitää „täydellisenä mielikuvituksena” ajatusta kaupungin ja maaseudun välisen vastakohtaisuuden hävittämisestä. Jos arvostelijan mielipide todellakin on se, niin silloin olemme jyrkästi eri mieltä hänen kanssaan ja asetumme „mielikuvituksen” kannalle (s.o. emme itse asiassa mielikuvituksen, vaan kapitalismin syvällisemmän arvostelun kannalle). Se käsitys, että ajatus vastakohtaisuuden hävittämisestä kaupungin ja maaseudun välillä on mielikuvitusta, ei ole lainkaan uusi. Sehän on porvarillisten taloustieteilijöiden tavallinen katsantokanta. Eräät katsomuksiltaan syvällisemmätkin kirjailijat ovat omaksuneet tuon käsityksen. Dühring esimerkiksi oli sitä mieltä, että antagonismi kaupungin ja maaseudun välillä „on itse asian luonteen vuoksi kiertämätöntä”.

Edelleen hra Bulgakovia „hämmästyttää” (!) se, että Kautsky mainitsee yhä tihenevät kasvien ja eläinten kulkutaudit erääksi kaupallisen maanviljelyksen ja kapitalismin haitaksi. „Mitä tekemistä tässä on kapitalismilla..?” kysyy hra Bulgakov. „Vai voisiko jokin korkeampi yhteiskuntaorganisaatio kumota välttämättömyyden parannella karjarotuja?” Meitä vuorostamme hämmästyttää se, mitenkä hra Bulgakov on voinut olla käsittämättä Kautskyn aivan selvää ajatusta. Luonnollisen valinnan muovaamat vanhat kasvi- ja eläinrodut vaihdetaan „jalostettuihin”, keinotekoisien valinnan avulla luotuihin rotuihin. Kasvit ja eläimet muuttuvat hennommiksi, vaativaisemmiksi; nykyaikaisten kulkuyhteyksien oloissa kulkutaudit leviävät hämmästyttävällä nopeudella, samalla kun taloudenpito on edelleenkin yksilöllistä, pirstoutunutta, useinkin vähäistä (talonpoikaista) ja vailla tietoja ja varoja. Kaupunkikapitalismi pyrkii antamaan kaikki nykytieteen keinot maanviljelystekniikan kehittämistä varten, mutta tuottajain yhteiskunnallisen aseman se jättää edelleenkin surkeaksi; se ei siirrä kaupungin kulttuuria järjestelmällisesti ja suunnitelmallisesti maaseudulle. Ei mikään korkeampi yhteiskuntaorganisaatio kumoa karjarotujen parantamisen välttämättömyyttä (moista tulkittomuutta Kautsky ei tietenkään ole aikonutkaan sanoa), mutta nykyaikainen kapitalistinen yhteiskuntaorganisaatio tulee sitä enemmän kärsimään yhteiskunnallisen kontrollin puutteesta sekä talonpoikain ja työläisten

poljetusta asemasta, mitä pitemmälle tekniikka kehittyi, mitä hennomiksi karjarodut ja kasvilajit muuttuvat*.

Kaupallisen maanviljelyksen viimeisenä „haittana” Kautsky pitää „väestön maaltapakoa”, sitä että kaupungit nielevät parhaat, tarmokkaimmat ja sivistyneimmät työvoimat. Hra Bulgakovin mielestä tämä määritelmä yleisessä muodossaan „on joka tapauksessa väärä” ja „kaupunkilaisväestön nykyinen kehitys maalaisväestön laskuun ei lainkaan ilmennä kapitalistisen maanviljelyksen kehityslakia”, vaan teollisuus-, vientimaiden maanviljelysväestön kulkeutumista valtameren taakse, siirtomaihin. Mielestäni hra Bulgakov erehtyy. Kaupunkilais- (yleisemmin: teollisuus-) väestön kasvu maalaisväestön laskuun ei ole ainoastaan nykyhetken ilmiö, vaan yleinen ilmiö, mikä ilmentää *nimenomaan kapitalismin* lakia. Tämän lain teoreettisena perusteluna on, kuten olen toisessa kohdassa osoittanut**, ensinnäkin se, että yhteiskunnallisen työnjaon kehittyminen irroittaa alkukantaisesta maanviljelyksestä yhä enemmän ja enemmän teollisuuden aloja*** ja toiseksi se, että kyseisen maa-alan muokkaamiseen tarvittava vaihteleva pääoma yleensä vähenee (vrt. „Das Kapital”, III, 2, S. 177****. Venäjänkielinen käännös, s. 526⁴⁵. Olen siteerannut sitä teoksessani „Kapit. kehitt.”, ss. 4 ja 444****). Edellä olemme jo tulleet huomaamaan, että yksityistapauksissa ja erinäisinä ajanjaksoina on havaittavissa jonkin kyseisen maapalstan muokkaukseen tarvittavan vaihtelevan pääoman suurenemista, mutta se ei horjuta yleisen lain oikeellisuutta. Kautsky ei tietysti aikonekaan kieltää sitä, että maanviljelijäväestön suhteellinen väheneminen ei kaikissa yksityistapauksissa muodostu

* Sen tähden kirjansa käytännöllisessä osassa Kautsky suosittelee karjan ja sen hoidon saniteettivaihtoa (S. 397).

** „Kapitalismin kehitys Venäjällä”, I luku, § 2 ja VIII luku, § 2 (ks. Teokset, 3. osa. Toim.).

*** Viitaten tähän seikkaan hra Bulgakov sanoo, että „maanviljelysväestö saattaa *suhteellisesti* (kursivointi hänen) vähentyä maanviljelyksen tilan ollessa kukoistavakin”. Kapitalistisessa yhteiskunnassa se ei ainoastaan „saata”, vaan sen *pitäkin ehdottomasti* vähentyä... „Sen (maanviljelysväestön) suhteellinen väheneminen osoittaa tässä vain (sic!) kansantyyön uusien alojen kasvua”. — päättelee hra Bulgakov lopuksi. Tämä „vain” on sangen kummallista. Uudet teollisuudenalat juuri houkuttelevatkin „tarmokkaimmat ja sivistyneimmät työvoimat” pois maanviljelyksestä. Näin ollen jo tämä yksinkertainen seikka on kyllin riittävä, jotta voitaisiin tunnustaa Kautskyn yleinen väittäminen *täysin oikeaksi*: tämän yleisen väittämän (että kapitalismi ottaa maanviljelykseltä tarmokkaimmat ja sivistyneimmät työvoimat) vakuutteeksi riittää kyllä maalaisväestön *suhteellinen* väheneminen.

**** — „Pääoma”, III osa, 2. nide, s. 177. Toim.

***** Ks. Teokset, 3. osa, ss. 22 ja 496. Toim.

absoluuttiseksi vähenemiseksi, että tämän absoluuttisen vähenemisen suuruus riippuu myös kapitalististen siirtomaiden kasvusta. Kirjansa vastaavissa kohdissa Kautsky viittaa aivan selvästi tähän kapitalististen siirtomaiden kasvuun, jotka täyttävät Euroopan huokealla viljalla. („Se samainen maalaisväestön pakeneminen (Landflucht), mikä johtaa Euroopan maalaiskylien autioitumiseen, tuo alinmaa sekä kaupunkeihin että siirtomaihin yhä uusia joukkoja voimakkaita maalaisasukkaita”... S. 242). Se, että teollisuus anastaa maanviljelykseltä voimakkaimmat, tarmokkaimmat ja sivistyneimmät työntekijät, ei ole yleisenä ilmiönä ainoastaan teollisuusmaissa, vaan myös maanviljelysmaissa, ei yksin Länsi-Euroopassa, vaan myös Amerikassa ja Venäjällä. Kapitalismin synnyttämä ristiriita kaupunkien kulttuurisuuden ja maaseudun barbaarisuuden välillä vie kiertämättä siihen. Hra Bulgakov pitää „ilmeisen selvänä” sellaista „käsitystä”, „että maanviljelysväestön väheneminen koko väestön kasvaessa ei ole ajateltavissa ilman runsasta viljan tuontia ulkomailta”. Mielestäni tuo käsitys ei ole suinkaan ilmeisen selvä, vaan suorastaan väärä. Maanviljelysväestön väheneminen koko väestön kasvaessa (kaupungit kasvavat) on täysin ajateltavissa ilman viljan tuontiakin (maanviljelystyön tuottavuus kohoaa, mikä tekee mahdolliseksi sen, että pienempi määrä työläisiä voi tuottaa tuotteita yhtä paljon kuin ennenkin tai jopa enemmänkin). Samoin on ajateltavissa myös koko väestön lisääntyminen maalaisväestön vähentyessä ja maanviljelystuotteiden määrän pienetessä (taikka lisääntyessä suhteellisesti vähemmän),— sellainen „on ajateltavissa” sen seurauksena, että kapitalismi huonontaa kansanravitsemusta.

Hra Bulgakov väittää, että tosiasia — keskisuurten talonpoikaistalouksien kasvu Saksassa vuosina 1882—1895,— tosiasia, jonka Kautsky toteaa ja jonka hän asettaa yhteyteen sen kanssa, että nämä taloudet kärsivät vähimmin työläisten puutetta,— „on omiaan järkyttämään” Kautskyn „koko rakennelmaa”. Tarkastelkaamme lähemmin Kautskyn väitteitä.

Maataloustilastojen tietojen mukaan vuosina 1882—1895 on kasvanut eniten 5—20 hehtaarin talouksien maa-ala. Vuonna 1882 tuo maa-ala teki 28,8% koko maa-alasta, vuonna 1895 — 29,9%. Näiden keskisuurten talonpoikaistalouksien suuretessa, suurtalonpoikaistalouksien (20—

100 ha) maa-ala pieneni (v. 1882 : 31,1 %, 1895 : 30,3 %). „Nämä tiedot”, sanoo Kautsky, „ilahduttavat kaikkia niitä kunnan kansalaisia, jotka pitävät talonpoikaista nykyisen järjestelmän vankimpana tukena. Siis se ei liiku, se maatalous — huudahtavat he riemuissaan — Marxin dogmi ei sovikaan siihen”. Keskisuurten talonpoikaistalouksien kasvu tulkitaan talonpoikaiston uuden kukoistuksen aluksi.

„Mutta tuon kukoistuksen juuret ovat suossa”, vastaa Kautsky näille kunnan kansalaisille. „Kukoistus ei johdu talonpoikaiston *hyvinvoinnista*, vaan koko maatalouden *sortamisesta*” (230). Vastahan juuri edellä Kautsky sanoi, että „koko teknillisestä edistyksestä huolimatta maatalous on *paikoitellen* (kursivointi Kautskyn) joutunut lamatilaan,— siinä ei ole epäilemistä” (228). Tämä lamatila johtaa esimerkiksi feodalismiin henkiinheräämiseen — yrityksiin sitoa työläiset maahan ja sälyttää heidän kannettavakseen tiettyjä rasituksia. Mikä ihme se on, jos tämän „sortamisen” pohjalla elpyvät uudelleen takapajuiset talousmuodot, jos talonpoikaisto, jonka yleisenä eroavaisuutena suurtuotannon työntekijöistä on tarpeitten alhaisempi taso ja suurempi taito nähdä nälkää ja rehkiä ylettömästi työssä, kestää kauemmin kriisiä? * „Agraarikriisi ulottuu maatalouden kaikkiin tavaroita tuottaviin luokkiin; se ei pysähdy keskitalonpoikien edessä” (S. 231).

* „Pienviljelijät kestävät kauemmin toivottomassa asemassa”, sanoo Kautsky toisessa kohdassa. „Täydellä syyllä voidaan epäillä sitä, että tämä olisi pienituotannon etuisuus” (S. 134).

Viltiltaamme muuten Koenigin tietoihin, jotka vahvistavat täydellisesti Kautskyn katsantokannan. Koenig on kirjassaan („Die Lage der englischen Landwirtschaft etc.”, Jena 1896, von Dr. F. Koenig) (Tohtori F. Koenig, „Englannin maatalouden tila j.n.e.”, Jena 1896. *Toim.*) kuvaillut yksityiskohtaisesti Englannin maatalouden tilaa muutamissa tyypillisimmissä kreivikunnissa. Me tapaamme siinä runsaasti mainintoja pienviljelijöiden ylivoimaisesta raadanmaasta ja riittämättömästä kuluksista palkkatyöläisiin verraten, kun taas päinvastaisia mainintoja emme tapaa. Niinpä luemme esimerkiksi, että pikkutalouksien tuottavaisuus saadaan aikaan „äärettömällä (ungeheuer) nutteruudella ja säästävyydellä” (88); pienviljelijöillä on huonommat rakennukset (107); pienmaanomistajat (yeoman farmer) ovat huonommissa oloissa kuin vuokralaiset (149); „pienmaanomistajain asema on sangen surkea (Lincolnshire’issä); heidän asumuksensa ovat huonommat kuin suurten farmien työläisten asunnot ja erät niistä ovat aivan kehoja. He tekevät raskaampaa työtä ja kauemmin kuin tavalliset työläiset, mutta ansaitsevat vähemmän. He asuvat huonommissa oloissa ja syövät vähemmän lihaa... heidän poikansa ja tyttärensä tekevät työtä maksutta ja käyvät huonoissa vaatteissa” (157). „Pienfarmarit raatavat kuin orjat, kesäisin usein kello 3:sta aamulla 9:ään saakka illalla” (Bostonin Chamber of Agriculture’in (maatalouskamarin. *Toim.*) tiedonannosta, S. 158). „Epäilemättä”, sanoo eräs suurfarmari, „pieneläjä (der kleine Mann), jolla on vähän pääomaa ja joka tekee kaikki työt perheenjäsentensä voimilla, voi helpoimmin supistaa kotikulunkeja, silloin kun suurfarmarin pitää ravita työläisiään yhtä hyvin niin hyvinä kuin huonoitakin vuosina” (218). Pienfarmarit (Ireshire’issä) ovat „äärettömän (ungeheuer) utteria; heidän vaimonsa ja lapsensa eivät tee työtä vähemmän, vaan usein enemmänkin kuin päiväläiset; sanotaan, että kaksi heikäläistä tekee päivässä yhtä paljon kuin kolme palkka-

Luulisi näiden kaikkien Kautskyn väittämien olevan sikäli selviä, ettei niitä voida olla ymmärtämättä. Ja silti arvostelija ei nähtävästi ole ymmärtänyt niitä. Hra Bulgakov ei ilmaise omaa mielipidettään: näin vaiko toisin hän selittää tämän keskisuurten talonpoikaistalouksien kasvun, mutta Kautskyn kontrolle hän panee sen mielipiteen, että muka „kapitalistisen tuotantotavan kehitys johtaa maanviljelyksen perikatoon”. Ja hra Bulgakov jyräyttää: „Kautskyn väittäämä maatalouden tuhoutumisesta on väärä, mielivaltainen, sitä ei ole todistettu, se on ristiriidassa tärkeimpien tosiasioiden kanssa” y.m. y.m.

Huomautamme tähän, että hra Bulgakov *tulkitssee aivan väärin Kautskyn ajatukset*. Kautsky ei lainkaan väitä, että kapitalismin kehitys johtaa maatalouden perikatoon, vaan hän väittää päinvastaista. Kun Kautskyn sanonnoista: maatalouden sorto (= kriisi), *paikoittainen* (nota bene*) teknillinen taantumus, tehdään sellainen johtopäätös, että Kautsky puhuu maatalouden „luhistumisesta” ja „perikadosta”, niin näin voidaan tehdä vain suhtautumalla mitä suurimmalla huolimattomuudella Kautskyn teokseen. X luvussa, joka on omistettu erikoisesti ulkoista kilpailua (s.o. agrariikriisin perussyötä) koskevalle kysymykselle, Kautsky sanoo: „Koittavan kriisin ei luonnollisesti (natürlich) tarvitse ehdottomasti (braucht nicht) tuhota vaurioittamaansa teollisuutta. Sen se tekee vain ani harvoissa tapauksissa. Yleisenä sääntönä on, että kriisi johtaa vain voimassaolevien omistussuhteiden uusimiseen kapitalismin suuntaan” (273—274). Tämä huomautus, joka on lausuttu maatalouden raaka-ainetuotantoalojen kriisin johdosta, ilmaisee selvästi Kautskyn yleisen mielipiteen kriisin merkityksestä. Samassa luvussa Kautsky toistaa tämän mielipiteensä myös koko maatalouden suhteen: „Edellä sanottu ei kuitenkaan anna vielä missään määrin oikeutta puhua maatalouden perikadosta (Man braucht deswegen noch lange nicht von einem Untergang der Landwirtschaft zu sprechen). Mutta sen konservatiivinen luonne on kadonnut palautumatto-

työläistä” (231). „Pikkuvuokraaja, jonka on pakko tehdä työtä perheensä voimilla, elää pelkkää orjan elämää” (253). „Yleensä... pienfarmit ovat näköjään kestäneet kriisin paremmin kuin suurfarmit, mutta se ei todista pienfarmeja korkeampituottoisiksi. Mielestämme siihen on syynä se, että pieneläjä (der kleine Mann) saa perheeltään ilmaista apua... Tavallisesti... koko pienfarmin perhe tekee työtä hänen talouudessaan... Lapset saavat ylöspidon ja vain ani harvoin määrätyn päivämaksun” (277—278) j.n.e. j.n.e.

* — huomattava. *Toim.*

masti kaikkialta, missä nykyaikainen tuotantotapa on saanut pysyvän jalansijan. Vanhasta rutiinista kiinnipitäminen (Das Verharren beim Alten) uhkaa maalaisisäntää varmalla perikadolla; hänen on seurattava herkeämättä tekniikan kehitystä, mukaannutettava jatkuvasti tuotantoaan uusiin oloihin... Maaseudunkin talouselämä, joka tähän saakka on järkkymättömän yksitoikkoisena kulkenut ikuisesti muuttumatonta rataansa, on joutunut herkeämättömän vallankumouksellistumisen tilaan, mikä on luonteenomaista kapitalistiselle tuotantotavalle" (289).

Hra Bulgakov „ei käsitä”, millä tavalla sulautuvat yhteen maanviljelyksen tuotantovoimien kehitystendenssit ja kaupallisen maanviljelyksen vaikeuksien voimistumistendenssit. Mitä käsittämätöntä siinä on?? Kapitalismi antaa jättiläismäisen sysäyksen niin maanviljelyksen kuin teollisuudenkin tuotantovoimien kehitykselle, mutta juuri tämä kehitys kärjistää sitä voimakkaammin, mitä pitemmälle se menee, kapitalismin ristiriitoja, asettaa sille uusia „haittoja”. Kautsky kehittää erästä Marxin perusajatusta, Marxin, joka korosti kategorisesti maanviljelyskapitalismin edistyksellistä historiallista osuutta (maanviljelyksen järkipäristäminen, maan irtautuminen maalaisisännästä, maalaisväestön vapautuminen herruus- ja orjuussuhteista j.n.e.), viitaten samalla yhtä kategorisesti välittömien tuottajien köyhtymiseen ja sorronalaisuuteen, siihen, ettei kapitalismi sovi yhteen järkipäristäisen maanviljelyksen vaatimusten kanssa. Kerrassaan kummallista on, ettei hra Bulgakov, joka tunnustaa oman „yleisen sosiaalis-filosofisen maailmankatsomuksensa olevan saman kuin Kautskynkin” *, huomaa sitä, että Kautsky kehittää tässä edelleen Marxin perusajatusta. „Natshalon” lukijat joutuvat pakostakin jäämään ymmälle sen suhteen, miten hra Bulgakov suhtautuu näihin perusajatuksiin, miten hän voi, jos yleinen maailmankatsomuksensa on sama, sanoa: „De principiis non est disputandum”!!? ** Me rohkenemme olla uskomatta tuota hra Bulgakovin lausuntoa; katsomme kiistan hänen ja muiden marxilaisten kesken mahdolliseksi juuri näiden „principium’ien” *** yhteisyyden takia. Sanoessaan kapitalismin

* Filosofiseen maailmankatsomukseen nähden emme tiedä, pitävätkö nämä hra Bulgakovin sanat paikkansa. Kautsky ei liene kriittillisen filosofian kannattaja, kuten hra Bulgakov.

** — „Periaatteista ei väitellä”. *Toim.*

*** — „periaatteiden”. *Toim.*

järkiperäistävän maanviljelystä ja teollisuuden antavan maanviljelykselle tekniikkaa ynnä muuta hra Bulgakov vain toistaa erään näistä „principium'eista”. Turhaan vain hän sanoo tällöin „aivan päinvastoin”. Lukijat saattavat luulla, että Kautsky on toista mieltä, vaikka Kautsky kehittää kirjassaan täysin päättävästi ja selvästi juuri näitä Marxin perusajatuksia. „Juuri teollisuus on luonut uuden, järkiperaisena maanviljelyksen teknilliset ja tieteelliset edellytykset”, sanoo Kautsky, „juuri se on vallankumouksellistanut maanviljelyksen apunaan koneet ja keinolannoitteet, mikroskooppi ja kemian laboratorio synnyttäen sillä tavalla kapitalistisen suurtuotannon teknillisen etevämmyyden talonpoikaiseen pientuotantoon nähden” (S. 292). Näin siis Kautskylla ei ole sitä ristiriitaa, minkä me näemme hra Bulgakovilla: toisaalta hra Bulgakov myöntää, että „kapitalismi” (t.s. palkkatyön avulla tapahtuva tuotanto, s.o. ei talonpoikainen, vaan suurtuotanto?) „järkiperäistää maanviljelyksen”, mutta toisaalta „tämän teknillisen edistyksen eteenpäinviejänä ei tässä ole lainkaan suurtuotanto”!

II

Kautskyn kirjan kymmenes luku on omistettu ulkoista kilpailua ja maatalouden teollistamista koskevalle kysymykselle. Hra Bulgakov antaa tästä luvusta äärimmäisen yliolokaisen lausunnon: „Ei mitään erikoisen uutta tai omaperäistä, enemmän tai vähemmän tunnettuja perustavia tosiasioita” y.m., jättäen varjoon peruskysymyksen: miten agraarikriisi, sen olemus ja merkitys on ymmärrettävä. Ja kuitenkin tämä kysymys on teoreettisesti tavattoman tärkeä.

Siihen maanviljelyksen kehityksen yleisestä käsityksestä, minkä Marx on antanut ja mitä Kautsky on seikka-peräisesti kehittänyt, johtuu väistämättä myös agraarikriisin käsitys. Kautsky näkee agraarikriisin olemuksen olevan siinä, että tavattoman huokeaa viljaa tuottavien maiden kilpailun seurauksena Euroopan maatalous on menettänyt mahdollisuuden säilyttää kuluttajajoukon kannettavaksi ne rasiukset, joita maan yksityisomistus ja kapitalistinen tavaratuotanto maataloudelle asettavat. Tästedes Euroopan maatalouden „on itsensä kannettava ne (nuo rasiukset), ja siinä juuri onkin nykyinen agraarikriisi” (S. 239, kursivointi Kautskyn). Päärasituksena näistä on

maakorko. Aikaisempi historian kehitys on Euroopassa paisuttanut sen (sekä differentiaalisen että *absoluuttisen* maakoron) äärettömiin mittoihin ja vakiinnuttanut maan hinnoissa *. Sen sijaan siirtomaissa (Amerikassa, Argentiinassa y.m.), mikäli ne pysyvät siirtomaina, me näemme *vapaita* maita, joita uudet siirtolaisasukkaat ottavat haltuunsa joko aivan ilmaiseksi taikka mitättömän pienestä maksusta, jota paitsi ne ovat maita, joiden neitseellinen hedelmällisyys alentaa tuotantokustannukset minimum'iin.** On aivan luonnollista, että Euroopan kapitalistinen maanviljelys on tähän saakka sälyttänyt kuluttajien kannettavaksi äärettömästi paisutetun maakoron (korkeiden viljanhintojen muodossa), mutta nyt tämän maakoron koko paino lankeaa maalaisäntien ja maankäyttäjien omille hartioille saattaen heidät taloudelliseen häviöön***. Näin muodoin agrari-kriisi on järkyttänyt ja järkyttää edelleenkin kapitalistisen maanomistuksen ja kapitalistisen maatalouden entistä hyvinvointia. Kapitalistinen maanomistus on tähän saakka perinyt yhteiskunnalliselta kehitykseltä yhä suurempaa ja suurempaa pakkoveroa ja vakiinnuttanut tämän pakkoveron tason maan hinnoissa. Nyt sen on hellitettävä tätä veroa****. Kapitalistinen maatalous on nyt syösty samaan epävakaisuuden tilaan, mikä on ominaista kapitalistiselle teollisuudelle, ja sen on pakko mukautua uusiin markkinaoloihin. Agrari-kriisi, samoin kuin mikä kriisi tahansa, saattaa joukoittain isäntiä taloudelliseen häviöön, tekee suuren muutoksen vakiintuneisiin omistussuhteisiin, johtaa *paikoitellen* teknilliseen taantumiseen, keskiaikaisten suhteiden ja talousmuotojen elpymiseen, mutta yleensä se *jouduuttaa* yhteiskunnallista kehitystä, karkoittaa patriarkaalisen jähmettyneisyyden sen viimeisistäkin turvapaikoista, pakkoittaa

* Tästä maakoron paisuttamis- ja sen vakiinnuttamisprosessista katso *Parvus*n sattuvia huomautuksia: „Maailman markkinat ja maatalouskriisi”. *Parvus* on solidaarinen Kautskyn kanssa peruskatsomuksissa kriisistä ja yleensä agrari-kriisistä.

** — minimiin. *Toim.*

*** *Parvus*, mainittu teos, s. 141. Siteerattu „*Natshalossa*” № 3, s. 117. *Parvus*n kirjan arvostelua (ks. tätä osaa, s. 53. *Toim.*). Lisäämme vielä, että muutkin „haitat”, jotka ovat kaupallisen maanviljelyksen taakkana Euroopassa, rasittavat siirtomaita verrattomasti vähemmän.

**** Absoluuttinen maakorko on monopolin tulos. „Onneksi absoluuttisen maakoron kohoamisella on rajansa... Viime aikoihin asti se, samoin kuin differentiaalikorokokin, on kasvanut jatkuvasti Euroopassa. Mutta ulkoinen kilpailu on horjuttanut suuresti tätä monopolia. Meillä ei ole mitään syytä luulla, että differentiaalikorokko olisi Euroopassa kärsinyt ulkoisesta kilpailusta, lukuunottamatta muutamia Englannin maakuntia... Mutta absoluuttinen maakorko on alentunut, ja se on koitunut hyödyksi (zu gute gekommen) ennen kaikkea työväenluokille” (S. 80. *Vrt. niinikään S. 328*).

edelleen specialisoimaan maanviljelystä (mikä on eräs maataloudellisen edistyksen perustekijöitä kapitalistisessa yhteiskunnassa), käyttämään entistä enemmän koneita j.n.e. Yleensä — Kautsky on sen osoittanut kirjansa IV luvussa esittämällä tietoja useista maista — vuosina 1880—1890 emme havaitse *edes* Länsi-Euroopassakaan maanviljelyksen jähmettymistä, vaan havaitsemme teknillistä edistystä. Sanomme — *edes* Länsi-Euroopassakaan — sillä esimerkiksi Amerikassa tämä edistys on vieläkin selvempi.

Sanalla sanoen ei ole mitään syytä pitää agraarikriisiä ilmiönä, joka jarruttaisi kapitalismia ja kapitalistista kehitystä.
